

איכות החיים של ילדי ישראל: סקר "עולמות הילדות" בישראל – דוח מסכם

אוגוסט 2020 (אב תש"ף)

דפנה גרוס-מנוס, שגית ברוק, חניטה קושר ואשר בן-אריה

מכון חרוב
Haruv Institute

האוניברסיטה העברית הר הצופים, ירושלים

מיקוד: 9765418

טלפון: 077-5150300

פקס: 077-5150304

אתר אינטרנט: www.haruv.org.il

© כל הזכויות שמורות 2020, למכון חרוב.

כתיבה: דפנה גרוס-מנוס, שגית ברוק, חניתה קושר ואשר בן אריה

עריכת לשון: פנינה לוי

עיצוב: סטפני ורותי עיצוב

תוכן עניינים

4	תקציר
6	הקדמה
7	פרק 1: מדידת איכות החיים של ילדים
7	1.1 מהי רווחה סובייקטיבית?
7	1.2 מדידת רווחה סובייקטיבית של ילדים
9	פרק 2: מחקר "עולמות הילדות" בישראל
9	2.1 ההיסטוריה של מחקר "עולמות הילדות"
9	2.2 שיטת המחקר
13	פרק 3: סיכום הממצאים – מדדי הרווחה הסובייקטיבית ושביעות הרצון מהיבטים שונים של החיים
13	3.1 מדדי רווחה סובייקטיבית
15	3.2 שביעות רצון מהיבטים שונים בחיים
16	3.3 שביעות רצון עצמית בהיבטים שונים
18	3.4 השוואה בין ילדים החיים ברווחה סובייקטיבית נמוכה וגבוהה
20	פרק 4: סיכום הממצאים – מדדי שביעות הרצון בתחומים שונים
20	4.1 משפחה
22	4.2 בית ואזור מגורים
24	4.3 תנאים כלכליים-חומריים
26	4.4 חברים
28	4.5 בית ספר
30	4.6 ביטחון
34	4.7 פנאי
38	פרק 5: מדדי איכות החיים בהשוואה בין הפריפריה למרכז
38	5.1 אזורי מגורים – מהמרכז לפריפריה
39	5.2 תנאים חומריים-כלכליים
39	5.3 מדדי רווחה סובייקטיבית לפי אזור מגורים
40	5.4 הקשר בין אזורי מגורים לרווחה סובייקטיבית ומחסור כלכלי
42	פרק 6: מדדי איכות החיים בהקשר של דת ורוחניות
42	6.1 השיוך הדתי ומידת הדתיות של הילדים
43	6.2 העמדות בענייני דת ורוחניות
46	6.3 הקשר בין דת ורוחניות למדדי אושר ורווחה סובייקטיבית
49	נספח 1
50	נספח 2
51	רשימת המקורות

תקציר

דוח איכות החיים של ילדי ישראל מציג, בפעם הראשונה בעברית, את ממצאי הגל השלישי של סקר "עולמות הילדות" בישראל לגבי תפיסתם של ילדים את חייהם ואת רווחתם. המחקר נערך בשנת הלימודים תשע"ח (2017-2018) בקרב דגימה מייצגת של ילדי ישראל – 4,867 ילדים בני 8, 10 ו-12.

"עולמות הילדות" Children's Worlds (www.isciweb.org) הוא פרויקט מחקר בין-לאומי הפונה לילדים באופן ישיר כדי ללמוד על רווחתם הסובייקטיבית, איכות חייהם וחלוקת הזמן שלהם, בעזרת שאלון המותאם לגילם וליכולתם הקוגניטיבית והרגשית. בדוח זה מובא הסיכום הראשוני של ממצאי המחקר בישראל. עושר הנתונים של המחקר מאפשר עוד מגוון רב של עיבודים, אולם בדוח הזה בחרנו להציג ממצאים ראשוניים ותיאוריים כדי לאפשר הבנה בסיסית של איכות החיים של ילדי ישראל בגיל בית הספר היסודי, תוך פילוח על פי מגדר, לאום ומחסור חומרי.

פרק 1 בדוח מציג את הבסיס התאורטי של מדדי איכות החיים בסקר "עולמות הילדות". הפרק מסביר את המונח "רווחה סובייקטיבית" ואת הדרכים שבהן היא נמדדת בקרב ילדים.

פרק 2 מציג בקצרה את מחקר "עולמות הילדות" ואת שיטת המחקר של סקר הגל השלישי במחקר שנערך בישראל, ובכלל זה דרך איסוף הנתונים, מדדי המחקר, תהליך ניקוי הנתונים וכדומה.

פרק 3 מתאר את ממצאי המחקר המרכזיים במדדי הרווחה הסובייקטיבית השונים, בקרב קבוצות הגיל השונות. לאחר מכן מוצגים מדדי שביעות רצון מהיבטים שונים של החיים וכן מדדי שביעות רצון של הילדים מעצמם. לבסוף מוצגת גם השוואה בין ילדים שחיים ברווחה סובייקטיבית נמוכה וגבוהה שיש לה משמעות בשל אופי ההתפלגות של המדדים, אשר נוטים להיות גבוהים.

פרק 4 מתאר את ממצאי המחקר בתחומים השונים בקרב קבוצות הגיל השונות. התחומים הם שביעות הרצון של הילדים מביתם ומשפחתם, התנאים הכלכליים-חומריים שלהם, אזור המגורים, החברים, בית הספר, הפנאי ומדדי הרווחה הסובייקטיבית.

פרק 5 מתאר באופן ממוקד את ההבדלים בין ילדים הגרים בפריפריה לבין ילדים החיים במרכז, לאור החשיבות של סוגיה זו בשיח הציבורי בישראל. נעשתה השוואה של רווחתם הסובייקטיבית של ילדים בשלושה אזורים מגורים, וזאת על פי מדדי הפריפריאליות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: במרכז, בפריפריה העירונית ובפריפריה הכפרית. הניתוח מתמקד גם בהשוואה בין רמות המחסור, שכן מחסור חומרי הוא חלק חשוב בסוגיית הפריפריה בישראל.

פרק 6 של הדוח מתמקד בסדרת מדדים ייחודית לישראל – דת ורוחניות. הפרק עוסק במידת הדתיות, בעמדות בעניין הרוחניות ובתדירות המעורבות של הילדים בפרקטיקות דתיות, וכן בהבדלים ברווחה הסובייקטיבית לפי מידת הדתיות ולפי קבוצת הדת שהילד שייך אליה.

ממצאי הדוח מלמדים שבאופן כללי הרווחה הסובייקטיבית של הילדים בישראל גבוהה, ומסקנה זו תואמת את המגמה הכללית בעולם במדדים אלו. ההבדלים בין בנים לבנות וגם בין ערבים ליהודים על פי רוב אינם גדולים. עם זאת נתגלו הבדלים ניכרים למדי ברווחה הסובייקטיבית של ילדים על פי מידת המחסור החומרי: ילדים שדיווחו על רמות מחסור חומרי גבוהות יותר דיווחו גם על רווחה סובייקטיבית נמוכה יותר ושביעות רצון נמוכה יותר בכל תחומי החיים. אחד ההבדלים הבולטים שעלה הוא במידת שביעות הרצון מהחיים של הילדים כתלמידים, כאשר בנים דיווחו על שביעות רצון נמוכה מבנות, ויהודים דיווחו על שביעות רצון נמוכה מערבים. הבדל זה בלט בעיקר בגיל 8 אך נצפה גם בקרב בני 10 ו-12, שאצלם ניכר הבדל משמעותי בין יהודים לערבים. בבחינה לעומק של אותם ילדים שדיווחו על רווחה סובייקטיבית נמוכה במיוחד, נראה כי התחום שבו שביעות הרצון שלהם נמוכה ביותר הוא בית הספר (לעומת משפחה וחברים), וכן במדדים אחרים שקשורים אל חייהם האישיים (כמו מראה, תחושת חופש ועצמאות וציפייה לעתיד).

השוואה של רווחה סובייקטיבית של ילדים במרכז, בפריפריה העירונית ובפריפריה הכפרית מלמדת כי ילדים בפריפריה העירונית דיווחו על רווחה סובייקטיבית נמוכה לעומת ילדים משני האזורים האחרים. בד בבד נראה כי כאשר ילדים חיים במחסור חומרי, הפגיעה הקשה ביותר ברווחה הסובייקטיבית היא דווקא בקרב ילדים החיים במרכז הארץ.

ממצאי השוואה על רקע דת ורוחניות מעידים באופן כללי כי הילדים היהודים דיווחו על רמת הדתיות הנמוכה ביותר לעומת ילדים מוסלמים, נוצרים ודרוזים. לא נמצא הבדל ברור ברווחה הסובייקטיבית בין ילדים מקבוצות דת שונות או שרמת דתיותם שונה.

לסיכום, בשנים האחרונות איכות החיים נעשית יעד לניטור ביותר ומדינות אשר מבינות כי המדינה היא שחייבת לעמוד במוקד היעדים של מדיניות חברתית. מחקר "עולמות הילדות" מפנה את הזרקור גם לחקר איכות חייהם של ילדים. ממצאי הדוח מעידים על היכולת של מדדי הרווחה הסובייקטיבית לעזור לזהות מגמות שונות בקבוצות גיל ומגזרים שונים וגם בקרב קבוצות אוכלוסייה מסוימות שאיכות חייהן נפגעת. מכיוון שהמחקר מבוסס על מדגם מייצג, גם דיווחים שליליים של אחוזים מעטים משמעותם עשרות אלפי ילדים שחיים במציאות שצריכה להדאיג את הציבור הישראלי בכלל ואת קובעי המדיניות בפרט.

הקדמה

דוח איכות החיים של ילדי ישראל מציג את ממצאי הגל השלישי של מחקר בין-לאומי על איכות החיים ורווחתם הסובייקטיבית של ילדים במדינת ישראל. המחקר נערך בשנת הלימודים תשע"ח (2017–2018) בקרב דגימה מייצגת של ילדי ישראל – 4,867 ילדים בני 8, 10 ו-12.

"עולמות הילדות" Children's Worlds (www.isciweb.org) הוא מחקר בין-לאומי הפונה לילדים עצמם ובודק את איכות חייהם בעזרת שאלון המותאם לגילם וליכולתם הקוגניטיבית והרגשית.

המחקר ממלא פער של ממש בידע המחקרי בכך שהוא פונה אל הילדים עצמם מתוך הנחה שיש ערך לדעותיהם על חייהם ורווחתם האישית. המחקר אסף מידע ממגוון מדינות שלא נבדקו קודם לכן ומקיף נושאים נרחבים מהנושאים שהוצגו במחקרים קודמים.

מטרת המחקר העיקרית היא איסוף נתונים מייצגים על חייהם של הילדים, על פעילויותיהם היום-יומיות ועל תפיסותיהם והערכותיהם אותן. המחקר נעשה בשאיפה לשפר את רווחתם של הילדים על ידי העלאת המודעות בנושא בקרב הילדים, הוריהם, קהילותיהם, מובילי דעת הקהל, מקבלי ההחלטות, אנשי המקצוע והציבור הרחב.

הרציונל לביצוע המחקר נובע מתוך כמה תחומי עניין ומההבנה שתקופת הילדות היא אבן דרך משמעותית העומדת בפני עצמה ולא רק כהכנה לחיי הבגרות. רוב המחקרים החברתיים על ילדים מתמקדים בהשפעותיהן של חוויות מסוימות בתקופת הילדות על החיים הבוגרים, למשל הסיכוי של אנשים שהיו עניים בילדותם לרכוש השכלה גבוהה. אלא שלתקופת הילדות יש משמעויות נוספות, ולכן יש להתייחס למהותו של פרק הילדות גם בהווה ולא רק להשפעותיו על העתיד. כמו כן השאלונים במחקר התמקדו בתרומתם הפעילה של הילדים לחברה, ואילו במחקרים קודמים הנתונים הסטטיסטיים על אודות ילדים אופייני בראייתם כחלק מהמשפחה או ממשק הבית. במילים אחרות, מחקר זה אסף היישר מהילדים עצמם מידע על דעותיהם וחוויותיהם הסובייקטיביות.

בתפיסתנו החדשנית, מחקר "עולמות הילדות" מתמקד בבני 8 עד 12, מתוך ההבנה שקבוצת גילים זו נחקרה מעט ביחס לתקופת הילדות המוקדמת או לגיל ההתבגרות, ועל כן יש חשיבות בחשיפת עולמם של ילדים בגילים אלו על פי נקודת מבטם האישית. המחקר מבקש ללמוד על תחושת הרווחה ושביעות הרצון של ילדים בחיי היום-יום שלהם ולבחון כיצד ניתן לשפר את חייהם בתחומים שונים. הסקר אשר ממצאיו מוצגים להלן נעשה בשיתוף פעולה בין חוקרים מהאוניברסיטה העברית בירושלים ומכללת תל-חי ובסיוע של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. המימון למחקר הגיע מקרן ג'ייקובס בציריך ומכון חרוב בירושלים. החלק שעסק בדת ודתיות במחקר התאפשר בזכות תמיכה נדיבה של המרכז לרווחה חברתית, יהדות ואתיקה על שם רלף גולדמן בבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים.

מדידת איכות החיים של ילדים

בעשורים האחרונים גבר העניין באיכות חייהם של ילדים ברחבי העולם והתחזקה המחויבות לקידומה (Kosher & Ben-Arieh, 2017). עם זאת, על אף ההסכמה הגורפת שהנושא חשוב, שאלות על משמעות המונח "רווחת הילדים" ועל אופן הערכתה נותרו לא פתורות. זה שנים רבות שהגישה המסורתית להערכה מסתפקת במדדים אובייקטיביים, כמו אמצעים ורמות הכנסה, ובתפיסותיהם ועמדותיהם של המבוגרים (Casas, 2011). ניתן להניח שמידע על אודות חייהם שמקורו במבוגרים אינו מידע ישיר שמעיד על חייהם של הילדים (Ben-Arieh, 2005), וממצאים אכן מצביעים על הבדלי תפיסות בין הורים לילדים בנושא (Handelsman, 2017). מכאן עלו ספקות באשר למידת אמינותם של המדדים המסורתיים המוכרים. במקביל, גברו העמדות שחזיקו את מעמד הילדים בחברה ואת זכויותיהם, והגישה המתרכזת בילדים בין היתר הביאה לידי פיתוח אמצעי מדידה סובייקטיביים לרווחת חייהם (Ben-Arieh, 2008).

1.1 מהי רווחה סובייקטיבית?

רווחה סובייקטיבית מורכבת מהתפיסות, ההערכות והשאיפות של אנשים באשר לחייהם ומתחושותיהם החיוביות של אושר ורווחה, והן מהוות מרכיב מרכזי באיכות חייהם (Campbell, et al., 1976; Park, 2004). מחקרים מצאו שלא תמיד יש קשר מלא בין רווחה אובייקטיבית (הנמדדת על פי רוב לפי מצב חברתי-כלכלי) לבין רווחה סובייקטיבית (Diener & Suh, 1997; Kingdon & Knight, 2006; Marks, 2007). זאת ועוד, ידוע שאיכות החיים תלויה הן במרכיבים חומריים הן במרכיבים לא חומריים (Campbell et al., 1976). המרכיבים שאינם חומריים הם התגובות הרגשיות למצבים ולאירועי חיים, מצב הרוח וההערכה שהאנשים מגבשים בעניין מימוש העצמי ושיעור רצונם מהחיים בכלל ומתחומים מסוימים בפרט (Diener, et al., 2003). רווחה סובייקטיבית, גם היא אחד המדדים העיקריים למדידת איכות חיים, מורכבת על פי רוב מניתוח האופן שבו אנשים מעריכים את חייהם באמצעות מדדים חיוביים ומדדי חסר שליליים, כדי לצייר תמונה מלאה יותר של רווחת האדם (Diener, 1994). בעקבות זאת ניתן ואף מתבקש להפנות מאמצים גם למדידת הרווחה של ילדים, על פי התפיסה שלידע שיש לילדים על חייהם יש ערך, תוקף וחיובות גבוהים (Andersen, et al., 2015).

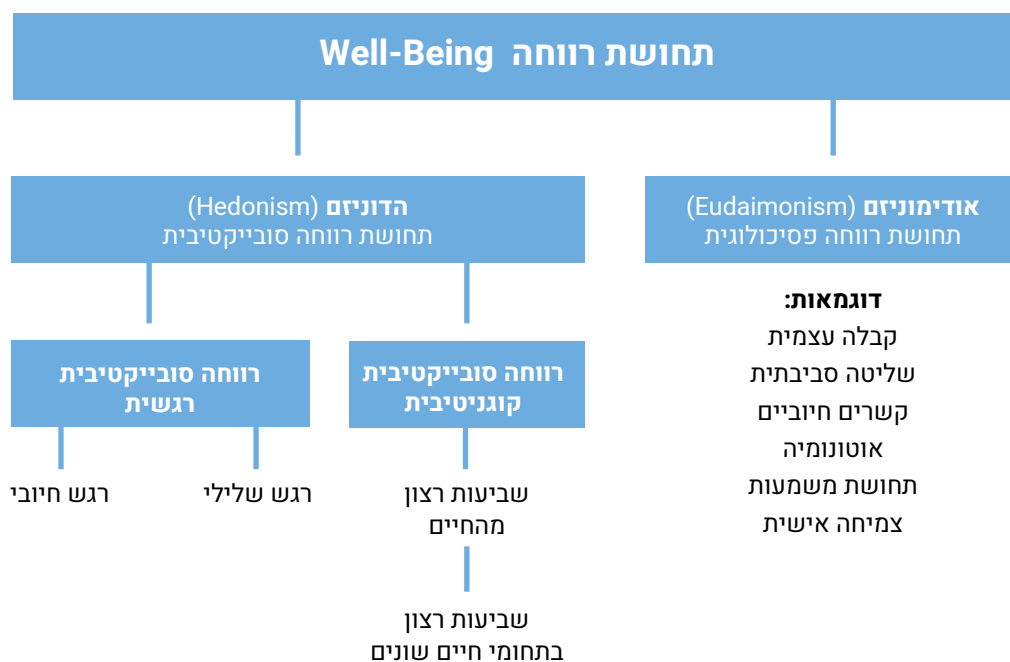
כדי להבין לעומק את המשמעות של המונחים "רווחה סובייקטיבית" ו"אושר", יש להבחין בין שתי גישות: ההדוניזם רואה באושר הרגשה טובה, עונג והנאה; ואילו על פי האודימוניזם, האושר נובע מיכולות, מחתירה למטרות ומתפקוד בחברה (Delle Fave, et al., 2011). מההדוניזם ומהאודימוניזם נובעים שלושה היבטים של רווחה סובייקטיבית: האושר האודימוני מוערך באמצעות מדדי הרווחה הפסיכולוגית אשר מתמקדת במידה שבה אנשים חשים שצורכיהם הפסיכולוגיים הבסיסיים מקבלים מענה בתחושת השגשוג ובתחושותיהם החיוביות באשר לעתיד; האושר ההדוני מוערך באמצעות מדדי הרווחה הסובייקטיבית הקוגניטיבית אשר מבטאת את הערכותיהם את החיים באופן כללי ובתחומי חיים מסוימים; ומדדי הרווחה הסובייקטיבית הרגשית המתייחסת למצב הרוח ולרגשות (Ben-Arieh et al., 2014) (ראו תרשים 1). ממצאים מראים כי אצל ילדים, התוצאות שונות בכל אחד מהמדדים – תחושה טובה של אושר (רגשות חיוביים), שביעות רצון מהחיים (רווחה קוגניטיבית) ותחושת משמעות ותכלית בחיים (רווחה אודימונית) (The Children's Society, 2018). עם זאת יש הטוענים כי שלושת המרכיבים הללו קשורים זה לזה ושייכים למבנה אחד, ועל כן יש לבחון אותם יחד (Ben-Arieh et al., 2014).

1.2 מדידת רווחה סובייקטיבית של ילדים

לאורך השנים הופנו מאמצים למדידה הנכונה והמדויקת של רווחה סובייקטיבית של ילדים, ואכן במהלך השנים פותחו מדדים אמיינים ותקפים לרווחת ילדים בני גילים שונים ובמדינות ותרבויות שונות (Casas et al., 2012; Huebner et al., 2011). נוסף על פיתוח המדדים, המחקר כיום עוסק רבות גם בהבנת הגורמים המשפיעים ומעצבים את הרווחה הסובייקטיבית של ילדים (Dinisman & Ben-Arieh, 2016), למשל בריונות או יחסים משפחתיים מורכבים (The Children's Society, 2013, 2017).

שילוב של מדדי רווחה אובייקטיביים וסובייקטיביים מקנה תמונה רחבה יותר על מצבם של ילדים בעולם ומאפשר להעמיק את הבנת הקשר בין המרכיבים השונים ואת השפעתם על הרווחה האישית (Bradshaw, et al., 2013). בשאלון "עולמות הילדות" ניתן למצוא מדדים להערכת המשאבים החומריים של הילדים (Main, 2013); תחושת הרווחה האישית (Main et al., 2017) והרווחה הפסיכולוגית (Rees et al., 2010); ושביעות הרצון מהחיים בכלל (Tomy & Cummins, 2011) ומתחומי חיים שונים (Seligson, et al., 2003) כגון משפחה, חברים, מראה, בית ספר, בריאות, מגורים, דת ורוחניות. המחקר המובא כאן עשה שימוש בכלים שהותאמו במיוחד לילדים ממדינות ומתרבויות שונות, כך שהממצאים מבוססים על תשובותיהם, עמדותיהם והערכותיהם של הילדים באשר לחייהם האישיים.

תרשים 1: מרכיבי המדידה של רווחה סובייקטיבית (The Children's Society, 2017)

מחקר "עולמות הילדות" בישראל

2.1 ההיסטוריה של מחקר "עולמות הילדות"

פרויקט "עולמות הילדות" הוא המחקר הבין-לאומי הראשון שעוסק ברווחה סובייקטיבית של ילדים, ולכן הוא בעל תרומה חשובה וייחודית. הפרויקט החל בשנת 2009, כאשר קבוצת חוקרים הכירה בצורך של מחקר מסוג זה. בתמיכה של UNICEF ו-ISCII הורכב שאלון ראשוני ונבדק בקרב ילדים בתשע מדינות שונות בשנים 2010-2011 – שלב הפיילוט. על פי הערכות הניסוי הותאמו שאלונים נפרדים לבני 8, 10 ו-12. הגל הראשון של המחקר היה בשנים 2011-2012, והשתתפו בו כ-34,500 ילדים מ-14 מדינות שונות, בדגימת נוחות. גל זה המחיש את החשיבות במחקר כזה, וממנו היה אפשר לפתח את השאלונים לגל השני. את הגל השני מימנה קרן ג'ייקובס (Jacobs Foundation), ובו הייתה הדגימה מייצגת. השתתפו בו יותר מ-61,000 ילדים בני 8, 10 ו-12 מ-18 מדינות בארבע יבשות. הנתונים מהגל הראשון והשני התפרסמו ושימשו קרקע לפרוסומים רבים ומגוונים בנושא רווחת הילדים. חשיבות הגל השלישי, הגל הנוכחי, מעבר להגדלה הניכרת של המדגם – דגימה מייצגת של יותר מ-125,000 ילדים ב-34 מדינות ברחבי העולם – היא גם בבחינת הממצאים והשינויים לאורך זמן, תוך השוואה לגלים הקודמים.

2.2 שיטת המחקר

המדגם

המחקר נערך בישראל, והשתתפו בו ילדים בני 8, 10 ו-12 (כיתות ב', ד' ו-ו'). הילדים נבחרו בדגימה מקרית (בסיוע הלמ"ס): דגימת אשכולות בשילוב דגימת שכבות. בקובץ הבסיס מהמקור המנהלי ("הזהותן"), 2,748 בתי ספר יסודיים רשומים בישראל, ומהם נגרעו 75 בתי ספר פרטיים, כך שבדגימה היו 2,673 בתי ספר. רשימת בתי הספר (דגימת אשכולות) חולקה לשכבות: שיוך דתי או מגזרי (יהודי או ערבי), מקום מגורים ביחס למרכז – קרוב או רחוק (קרוב למרכז הארץ או רחוק ממרכז הארץ – פריפריה) וסוג הפיקוח החינוכי במגזר היהודי (ממלכתי, ממלכתי-דתי או חרדי). מתוך השילוב של השכבות האלה נוצרו שמונה שכבות שונות.

לאחר שנוצרו השכבות, נקבעה הקצאת המדגם בכל שכבה. בחרנו בהקצאה על פי גודל השכבה – ככל שהשכבה הייתה גדולה יותר, הוקצה לה חלק גדול יותר של המדגם. נתון הגודל שהשתמשנו בו היה מספר בתי הספר בשכבה. כך למשל לשכבה שהיא 10% מכלל כל בתי הספר במסגרת, הוקצו 10% מגודל המדגם. הוחלט שלצורך ההקצאה הפרופורציונית, גודל המדגם הכולל יהיה 60 בתי ספר, אך לאחר מכן הוקצו 34 בתי ספר נוספים לשכבת החרדים (כדי להתמודד עם המצב שבו בתי ספר לא יסכימו להשתתף). על כן, בסך הכול נדגמו 94 בתי ספר. יש לציין גם כי כדי לעודד הסכמה של בתי ספר במגזר החרדי להשתתף במחקר, ניתנה להם גרסה מקוצרת של השאלון, והוסרו ממנו שאלות שמנהלים טענו שהן אינן מתאימות לילדים במגזר החרדי.

מכל בית ספר נדגמו כל התלמידים בכיתות ב', ד' ו-ו' (דגימה חד-שלבית של אשכולות בגדלים שונים). לכן, על פי שיטת הדגימה שנבחרה, לכל תלמיד בדגימת השכבות הייתה הסתברות שווה להיכלל במדגם. משיטות הדגימה המציעות הסתברות שווה לכל פרט להיבחר, העדפנו דגימה שיטתית אקראית כדי לשלוט במשתנים האחרים ששימשו לסיווג בתי הספר ושהיא דגימה יעילה יותר.

טבלה 1 מציגה את אופן ההקצאה. בכל בית ספר שהשתתף במחקר, נדגמו כל תלמידי כיתות ב', ד', ו-ו'.

טבלה 1: חלוקת בית הספר לפי שכבות הדגימה השונות

מספר הילדים שהשתתפו במחקר*	בתי הספר שהשתתפו במחקר		מספר ההקצאות לבתי הספר	היחס מתוך כלל בתי הספר	סוג הפיקוח החינוכי	המרחק ממרכז הארץ	שיוך דתי או מגזרי
	% מתוך ההקצאות	מספר					
162	11%	2	19	0.103	חרדי	פריפריה	יהודי
618	75%	6	8	0.128	חילוני	פריפריה	יהודי
385	80%	4	5	0.086	ממלכתי-דתי	פריפריה	יהודי
109	12%	3	25(+34)	0.190	חרדי	מרכז	יהודי
1,827	69%	9	13	0.214	חילוני	מרכז	יהודי
352	30%	3	10	0.077	ממלכתי-דתי	מרכז	יהודי
862	75%	6	8	0.137	ממלכתי-דתי	פריפריה	ערבי
273	60%	3	5	0.064	ממלכתי-דתי	מרכז	ערבי
4,589	**39%	**36	94				סך הכול

* לאחר ניקוי הנתונים. ** כאשר אין מחשבים את בתי הספר שבפיקוח החרדי, שיעור בתי הספר שהשתתפו במחקר הוא 63%. מתוך מסגרת הדגימה הכללית ההתחלתית, 36 בתי ספר הסכימו להשתתף במחקר. בסך הכול השתתפו במדגם 4,867 ילדים: 1,666 בכיתה ב', 1,688 בכיתה ד' ו-1,513 בכיתה ו'.

ניקוי הנתונים

בתהליך ניקוי הנתונים נגרעו השאלונים האלה: (1) שאלונים שלשאלות רבות בהם לא ניתנה תשובה; (2) שאלונים שהתשובות בהם על כל השאלות היו זהות, שכן יש חשש לגבי אמינותם. בתהליך הניקוי נגרעו כ-3% מהשאלונים ממערך הנתונים של בני 10 ו-12, וכ-10% מהשאלונים נגרעו ממערך הנתונים של בני 8. בסך הכול נגרעו מהמחקר 278 שאלונים. טבלה 2 מציגה את מספר הילדים לפי קבוצות גיל ומגזר, לאחר ניקוי הנתונים.

טבלה 2: הדגימה בפועל לאחר ניקוי נתונים

סך הכול	ערבים		יהודים		כיתה
	אחוז	N	אחוז	N	
N					
1,487	26%	388	74%	1,099	ב'
1,637	24%	401	76%	1,236	ד'
1,465	24%	347	76%	1,118	ו'
4,589	25%	1,136	75%	3,453	סך הכול

אתיקה

המחקר קיבל אישור אתיקה משני גופים: ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית ולשכת המדען הראשי במשרד החינוך. לאחר קבלת אישור האתיקה נוצר קשר עם מנהלי בתי ספר, והוצע להם להשתתף במחקר. כדי לעודד את בתי הספר להשתתף, הצענו להם ארבע אפשרויות לשי סמלי (דוח מחקר ובו ממצאי בית הספר שלהם, הרצאה בנושא רווחה סובייקטיבית של ילדים, מינוי לכתב עת חינוכי לילדים או מכונת למינציה). בבתי הספר שמנהליהם הסכימו להשתתף במחקר הופץ טופס אישור הורים פסיבי: הורי התלמידים שנבחרו להשתתף במחקר קיבלו מכתב שהסביר את מהות המחקר, ובספח יכלו לציין כי אין הם מעוניינים שילדם ישתתף בו. נוסף על כך, הילדים התבקשו להביע הסכמה להשתתף במחקר. בתחילת הפצת השאלונים בכיתות הובהר לילדים בכתב ובעל-פה כי השאלון אנונימי וכי הם אינם מחויבים להשתתף במחקר

וכי הם רשאים לבחור שלא להשתתף, להפסיק כשירצו בכך או לא לענות על שאלות מסוימות גם לאחר תחילת מילוי השאלון. ילדים אשר ביקשו שלא להשתתף במחקר נשאו בכיתה וקיבלו מטלה אחרת מהמורה.

כלי המחקר והמדידה

המחקר התבסס על הערכותיהם, תפיסותיהם ושאיפותיהם של ילדים בלבד. כלי המחקר שנבחר הוא שאלון דיווח עצמי, ובו שאלות סגורות. השאלון הישראלי מבוסס על שאלון בין-לאומי שהצוות הישראלי הוסיף אליו כמה שאלות. במחקר היו שישה נוסחים של שאלונים שהותאמו לכל קבוצת גיל (8, 10 ו-12) ולמין הילד (זכר או נקבה). בשאלון המיועד לילדים בני 8 היו 74 שאלות, לבני 10 היו 118 שאלות, ואילו לילדים בני 12 היו בשאלון 124 שאלות. יש לציין שקבוצת בני ה-8 קיבלה שאלון שונה, קצר יותר ומותאם בצורת התשובות על ידי שימוש בפרצופונים (emojis). כמו כן, מכיוון שבקבוצת גיל זו כמה מהילדים מילאו שאלון בפעם הראשונה, לפני כן הם מילאו דף תרגול קצר. להלן פירוט של מדדי המחקר המרכזיים.

מדדי רווחה סובייקטיבית (Subjective Well-Being)

כלי המדידה שלהלן בוחנים היבטים של דיווח עצמי על תחושת רווחה אישית – רווחה סובייקטיבית קוגניטיבית. בדוח זה בחרנו להתמקד במדידה מסוג זה שכן היא נחשבת ליציבה יותר (Park, 2004).

שביעות רצון כללית מהחיים (OLS: Overall Life Satisfaction): מדד זה הוא הנפוץ ביותר בהערכת רווחה סובייקטיבית (Rees et al., 2010; Tomy & Cummins, 2011) ומורכב משאלה יחידה על שביעות הרצון הכללית מהחיים – "עד כמה אתה מרוצה מהחיים שלך בכלל". לבני ה-10 וה-12 נעשה שימוש בסולם הסכמה של 0-10 ("מאוד לא מרוצה", 10 – "מרוצה מאוד"), ולבני ה-8 נעשה שימוש בסולם הסכמה של חמש רמות שבוטאו באמצעות פרצופונים – מעצוב מאוד ועד שמח מאוד.

סולם "עולמות הילדות" לרווחה סובייקטיבית (CW-SWBS: Children's Worlds Subjective Well-Being Scale): זהו מדד לרווחה סובייקטיבית קוגניטיבית שפותח בשני גלי המחקר מתוך סולם שביעות רצון מהחיים של תלמידים (SLSS) של הובר (Hubener, 1991). פריטי הסולם הותאמו בעזרת מבחנים סטטיסטיים בכל גל מחקר. מאפיינים פסיכומטריים של הסולם ששימש בגל הראשון והשני של המחקר, ובהם ניתוח גורמים מאשר (CFA), נדונים אצל קסאס וריס (Casas, 2016; Casas & Rees, 2015). בגל השלישי נמשך תהליך ההתאמה של השאלות, בעקבות דיונים עם קבוצות ילדים ממדינות מתפתחות מחוץ לאירופה שנערכו כדי לשפר את היכולת להשוואה בין-תרבותית. במחקר המובא כאן נעשה שימוש במדד המורכב משש שאלות להערכת שביעות הרצון הכללית מהחיים (ולא מתחומי חיים מסוימים), ובו התבקשו הילדים בני ה-10 וה-12 לסמן את מידת הסכמתם בסולם של 0 – "בכלל לא מסכים" ועד 10 – "מסכים מאוד"; הילדים בני ה-8 התבקשו לסמן את מידת הסכמתם בסולם של חמש רמות שבוטאו באמצעות פרצופונים – מעצוב מאוד ועד שמח מאוד. אלה ששת פריטי המדד: "אני נהנה מהחיים שלי", "הולך לי טוב בחיים", "יש לי חיים טובים", "דברים מצוינים קורים בחיים שלי", "אני אוהב את החיים שלי" ו"אני שמח עם החיים שלי". במדגמים כלליים של בני נוער מארצות הברית נמצא כי המדד אמין ותקף מאוד (לסיכום עדכני ראו Huebner & Hills, 2013), וכן נעשה בו שימוש במדינות נוספות (Huebner & Park, 2005; Marques et al., 2011).

סולם "עולמות הילדות" לרווחה סובייקטיבית מבוססת תחום (CW-DBSWBS: Children's Worlds Domain Based Subjective Well-Being Scale): מדד זה מבוסס על סולם שביעות רצון רב-ממדי לגבי תחומים בחיי התלמידים (Seligson, et al., 2003). המדד מורכב מחמש שאלות שמודדות רווחה סובייקטיבית קוגניטיבית מבוססת תחום, ובו התבקשו הילדים בני ה-10 וה-12 לסמן את רמת שביעות רצונם על סולם של 0 – "מאוד לא מרוצה" ועד 10 – "מרוצה מאוד", ובני ה-8 התבקשו לסמן זאת על סולם של חמש רמות שבוטאו באמצעות פרצופונים – מעצוב מאוד ועד שמח מאוד. אלה חמשת שאלות המדד: "עד כמה אתה מרוצה מהאנשים שחיים איתך בבית?", "עד כמה אתה מרוצה מהחברים שלך?", "עד כמה אתה מרוצה מהחיים שלך כתלמיד?", "עד כמה אתה מרוצה מהאזור שבו אתה גר?" ו"עד כמה אתה מרוצה מאיך שאתה נראה?".

מדד מחסור חומרי

סולם המחסור החומרי (MRI): מדד זה הותאם למדידת מצבם הכלכלי של ילדים, שכן מדדים מקובלים אחרים המשמשים למדידת המצב הכלכלי של מבוגרים אינם מתאימים לאוכלוסיית הילדים (Main & Bradshaw, 2012; Gross-Manos, 2015). בגלים הקודמים של פרויקט "עולמות הילדות" נעשה שימוש במדד זה (Gross-Manos, 2017; Main et al., 2017), והוא דומה למדדים אחרים של אמצעים חומריים. הסולם מורכב מ-12 פריטים, והילדים מציינים אם הם ברשותם. אלה הפריטים (כמה מהם בסיסיים וכמה מהם מותרות): בגדים במצב טוב, זוג נעליים במצב טוב, מכונת כביסה, כסף לטיולי בית הספר, גישה למחשב בבית, גישה לאינטרנט, ציוד ספורט ותחביבים, טלפון סלולרי אישי, דמי כיס, רכב למשפחה, ציוד לבית הספר

ויציאה לחופשה משפחתית (בשנה האחרונה). לפי מדד זה, ילדים שדיווחו כי אין ברשותם שני פריטים או יותר מוגדרים ילדים הסובלים ממחסור חומרי (פירוט נוסף לגבי התהליך הסטטסטי שאפשר את קביעת נקודת החיתוך בנספח 1). מדד זה לא עובד עבור ילדי המגזר החרדי מכיוון שפריטים רבים במדד לא נכללו בשאלון שלהם, כך שבתוצאות המוצגות של מדד זה, ה-N נמוך יותר, ללא קבוצה זו (N=2,733).

תיאור הדגימה בפועל

להלן תיאור מאפייני הילדים שנדגמו במסגרת הסקר לפי חיתוכי קבוצות האוכלוסייה המרכזיות. בקבוצות הגיל 10 ו-12 הייתה החלוקה לבנים ולבנות שוויונית (50% בנים, N=1,554; 50% בנות, N=1,540), הילדים היהודים היו 75% מהמדגם (N=2,322), והערבים 25% (N=780). בפילוח ילדי המדגם לפי מדד המחסור החומרי, 27% אחוז מהילדים חיים במחסור חומרי (N=668), ואילו 73% אינם סובלים ממחסור חומרי (N=1,816). בקבוצת בני ה-8 היו הבנות כ-52% מהמדגם בקבוצה זו (N=858), והבנים כ-48% (N=803). בפילוח האוכלוסייה לחלוקה מגזרית, הילדים היהודים היו כ-74% (N=1,099) והערבים כ-26% (N=388). בקבוצה זו לא נעשו השוואות לפי מחסור חומרי מכיוון שרק פריטים מעטים של מדד זה הוצגו לקבוצת גיל זו.

סיכום הממצאים – מדדי הרווחה הסובייקטיבית ושביעות הרצון מהיבטים שונים של החיים

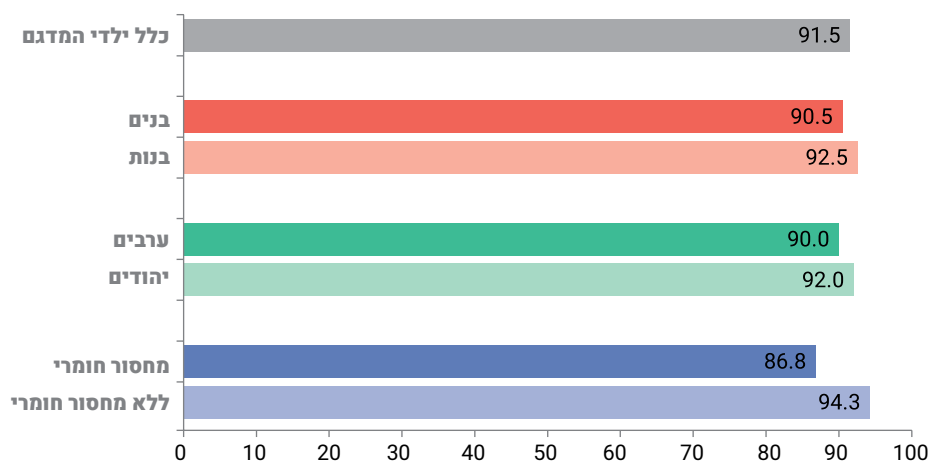

פרק זה מרכז את הממצאים של מדדי הרווחה הסובייקטיבית המקובלים אשר הוצגו בפרק הקודם. במדדים אלו דירגו הילדים בני ה-10 וה-12 את מידת שביעות רצונם בסולם של 0-10, וסולם זה תוקנן לאחר מכן כפי שמקובל במדידה הבין-לאומית לממוצע של 0-100 (שביעות רצון נמוכה, 100 - שביעות רצון גבוהה). הילדים בני ה-8 נשאלו על פי מדדים דומים, אולם בסולם של 0-4, וכאן לא נערך תקנון. בגרפים מוצגים ממוצעי הדירוגים הישירים של הילדים. עוד מוצגים מדדי שביעות רצון כלליים בהיבטים שונים בחייהם של הילדים ומעצמם, גם הם בסולם של 0-10 לבני 10 ו-12 ובסולם של 0-4 לבני 8. לבסוף, מוצגים כמה עיבודים של תוצאות מדדי שביעות הרצון בהיבטים שונים בקרב קבוצות שדיווחו על רמה גבוהה מאוד של שביעות רצון מהחיים ובקרב קבוצות שהעידו על רמה נמוכה במיוחד של שביעות רצון מהחיים.

3.1 מדדי רווחה סובייקטיבית

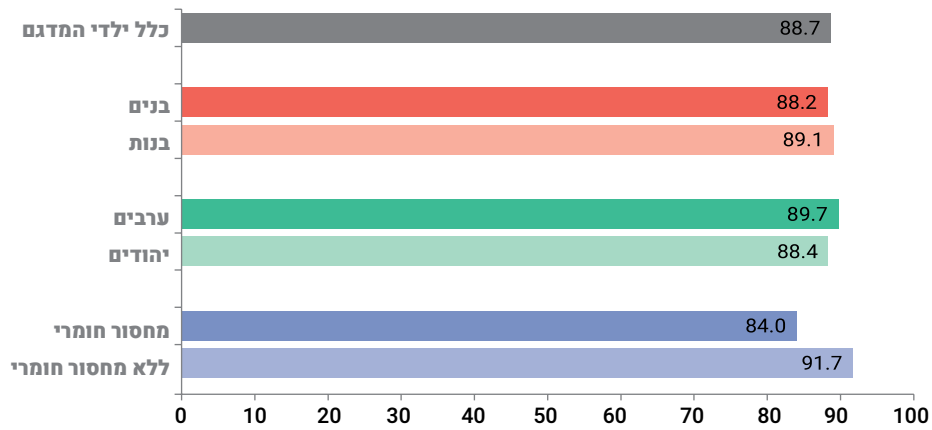
כפי שתואר בפרק הקודם, יש כמה מדדים עיקריים למדידת רווחה סובייקטיבית. להלן הממוצעים במדדים השונים, בכלל המדגם ובקבוצות.

גרף 1: שביעות רצון כללית מהחיים (OLS): עד כמה אני שבע רצון מהחיים בכלל? (ממוצעים)

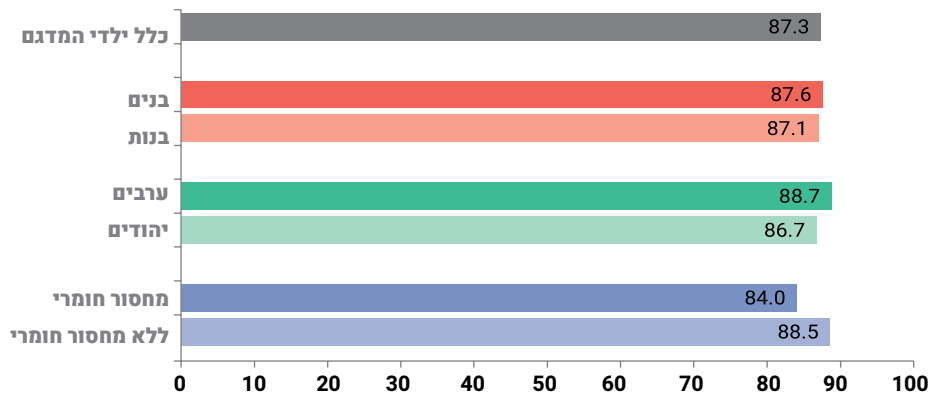
מדד OLS בקבוצות בני ה-10 וה-12 מבוסס על שאלה אחת על שביעות הרצון הכללית מהחיים בסולם 0-100. ניתן לראות כי במדד זה בנות דיווחו על ממוצע גבוה מעט מבנים, יהודים דיווחו על ממוצע גבוה מעט מערבים, וילדים החיים במחסור חומרי דיווחו על ממוצע הרבה יותר נמוך מהממוצע של ילדים שאינם חיים במחסור חומרי.

גרף 2: רווחה סובייקטיבית כללית (CW-SWBS) (ממוצעים)

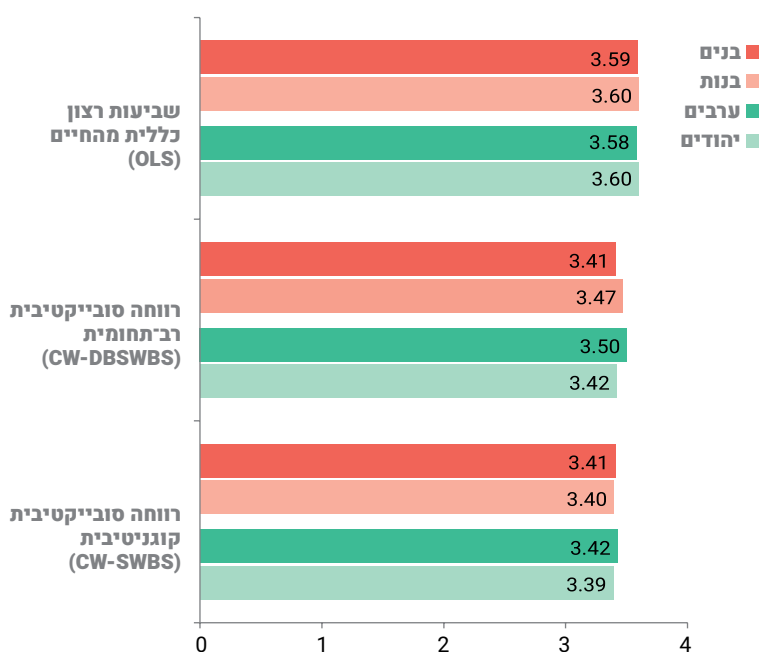
מדד CW-SWBS בקבוצות בני ה-10 וה-12 מבוסס על סדרה של שש שאלות על שביעות הרצון מהחיים בניסוחים שונים בסולם של 0-100 (עוד פירוט ראו בפרק 2 על שיטת המחקר). במדד זה כמעט אין הבדל בין הממוצעים של הבנים לבנות ובין הממוצעים של הערבים לממוצעים של היהודים. יש פער גדול בין הממוצעים של הילדים החיים במחסור חומרי לבין הממוצעים של הילדים שאינם חיים במחסור חומרי.

גרף 3: רווחה סובייקטיבית רב-תחומית (CW-DBSWBS) (ממוצעים)

מדד CW-DBSWBS בקבוצות בני ה-10 וה-12 מבוסס על שקלול של שביעות רצון הילדים מתחומים שונים בחייהם בסולם של 0-100 (ראו פירוט נוסף בפרק 2 על שיטת המחקר). במדד זה לא ניכר הבדל בין בנים לבין בנות. ילדים ערבים דיווחו על ממוצע מעט גבוה יותר מילדים יהודים. במדד זה, כמו במדדים האחרים, ילדים החיים במחסור חומרי דיווחו על ממוצע נמוך מהממוצע של ילדים שאינם חיים במחסור חומרי.

גרף 4: מדדי רווחה סובייקטיבית (סולמות 0-4, גיל 8, ממוצעים)

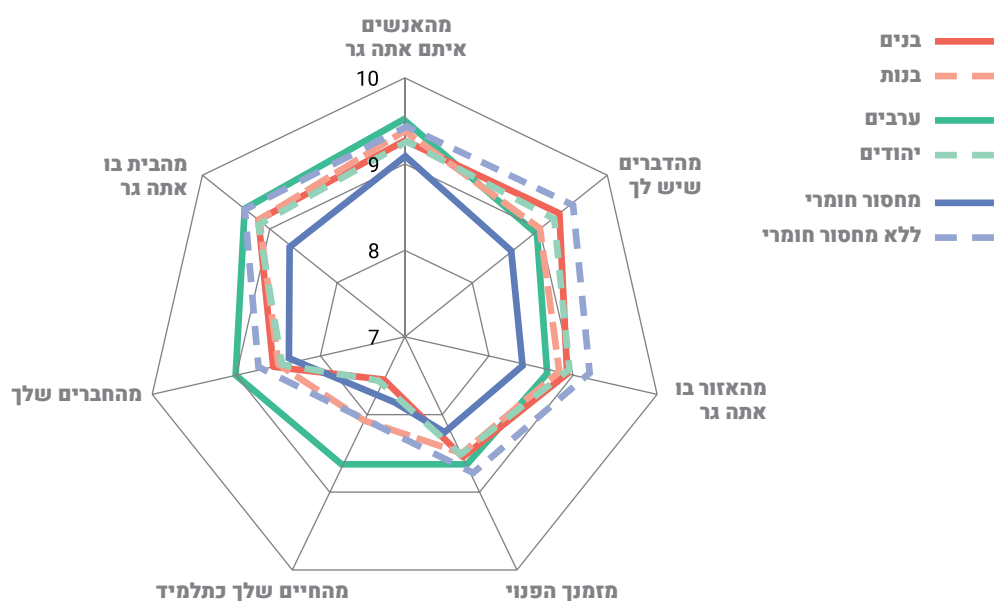

מדדי הרווחה הסובייקטיבית נבדקו באופן דומה גם בגיל 8, בסולם של 0-4. כפי שמראה הגרף למעלה, בממוצעי המדדים של בני 8 ניכרת יציבות רבה, ואין הבדלים בין הקבוצות.

3.2 שביעות רצון מהיבטים שונים בחיים

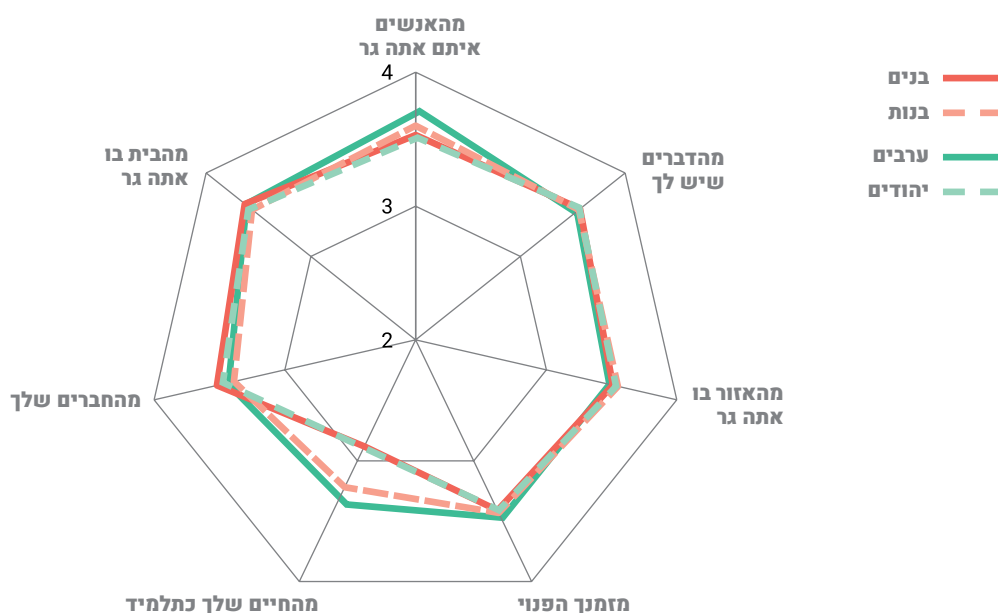
לאורך השאלון נשאלו הילדים על שביעות רצונם הכללית בכמה היבטים שונים בחייהם, בסולם של 0-10. היבטים אלו התייחסו לשביעות רצונם מהאנשים והבית בו גרים, מהדברים שיש להם, מהאזור שבו גרים, מהחברים שלהם, מחייהם כתלמידים ומזמנם הפנוי. יש לציין כי כמה מהיבטים אלו הם חלק ממדד הרווחה הסובייקטיבית הבין-תחומית (CW-DBSWBS). בחינה ספציפית של הממוצע בכל אחד מהיבטים האלה מאפשרת לבחון ולהשוות את מצב הילדים בכל קבוצה בהיבטים השונים.

תרשים 2: שביעות רצון מהיבטים שונים בחיים (סולם 0-10, בני 10 ו-12, ממוצעים)

בחינת ממוצעי שביעות רצונם של בני ה-10 וה-12 בכל אחד מהיבטים לפי מגדר מראה כי אין הבדלים של ממש בין בני לבנות, למעט בשביעות הרצון מהחיים כתלמיד – כאן הממוצע של הבנות גבוה מהממוצע של הבנים. בחינת שביעות הרצון לפי מגזר מראה כי יש היבטים שבהם הממוצע במגזר הערבי גבוה הרבה יותר, במיוחד בתחום של בית הספר. בד בבד יש כמה היבטים, כמו מראה, הדברים שיש לילד והאזור שבו הוא גר, שבהם הממוצע של הילדים היהודים גבוה מהממוצע של הילדים הערבים. ילדים בני 10 ו-12 שחיים במחסור חומרי דיווחו על ממוצע שביעות רצון נמוך משל ילדים שאינם חיים במחסור, בכל היבטי החיים שנבחנו; ההבדלים בין ההיבטים השונים הם בגודל הפער, אך המגמה קבועה. הפערים הגדולים ביותר הם בממוצעי שביעות הרצון של הילדים מהפן החומרי ומהאזור שהם גרים בו.

תרשים 3: שביעות רצון מהיבטים שונים בחיים (סולם 0-4, גיל 8, ממוצעים)

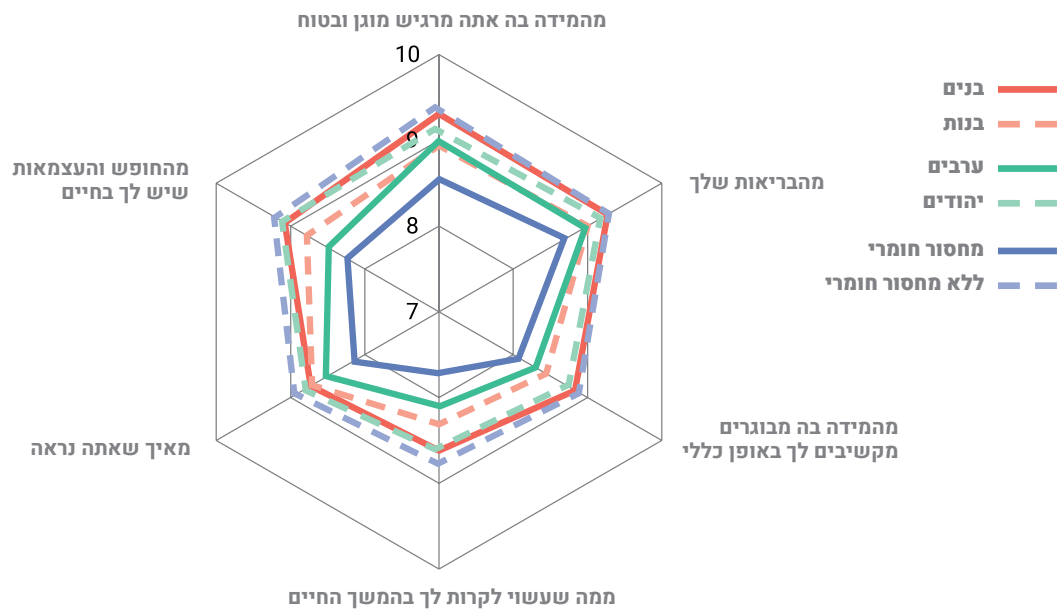

בחינת ממוצעי שביעות רצונם של בני 8 מהיבטים שונים בחייהם לפי מגדר מציגה תמונה דומה מאוד לתמונה של בני 10 ו-12; יש הבדלים מעט יותר ניכרים בין בני לבנות, וההבדל הניכר ביותר הוא, גם כאן, שאצל בנות יש ממוצע גבוה יותר בשביעות רצון מחייהן כתלמידות מאשר בני. בחינת שביעות הרצון לפי מגזר מראה כי בהיבטים רבים אין הבדל בין ערבים ליהודים. עם זאת שביעות הרצון של ילדים ערבים מהאנשים שאיתם הם גרים, ובמיוחד מחייהם כתלמידים, גבוהה הרבה יותר משל היהודים.

3.3 שביעות רצון עצמית בהיבטים שונים

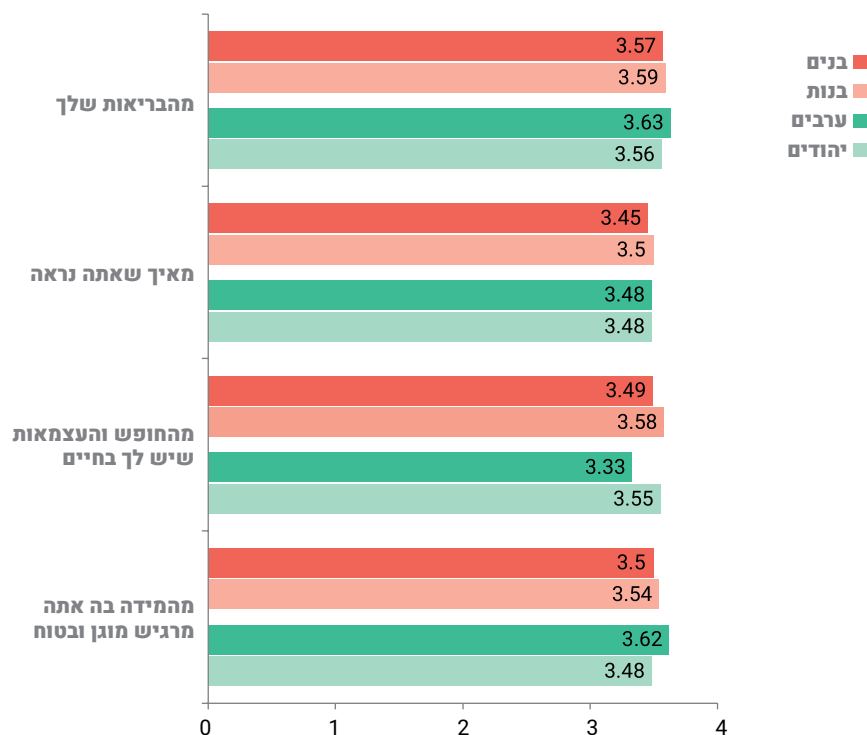
בשאלון נשאלו הילדים בני ה-10 וה-12 כמה שאלות על שביעות רצונם מהיבטים שקשורים לעצמם, בסולם של 0-10. היבטים אלו התייחסו לשביעות רצון מהמידה שבה הם מרגישים מוגנים ובטוחים, ממידת החופש והעצמאות שלהם, מבריאותם, ממראם, מהמידה שבה מבוגרים מקשיבים להם וממה שעשוי לקרות להם בהמשך החיים. חלק מהשאלות נשאלו גם בקרב בני 8 בסולם 0-4. להלן יוצגו הממוצעים בהשוואה בין הקבוצות.

תרשים 4: שביעות רצון מעצמי בהיבטים שונים (סולם 0-10, בני 10 ו-12, ממוצעים)

בחינת ממוצעי שביעות רצונם של בני 10 ו-12 מעצמם בהיבטים שונים לפי מגדר מראה כי ממוצעי שביעות הרצון של הבנות גבוהים מעט משל הבנים במרבית ההיבטים; רק בשביעות הרצון מהמראה הממוצעים דומים. בחינת ממוצעי שביעות רצונם של בני 10 ו-12 מעצמם בהיבטים שונים לפי מגדר מראה כי ממוצע שביעות הרצון של הילדים היהודים גבוה מעט משביעות הרצון של הילדים הערבים בכל התחומים. הפערים בולטים במיוחד במידת החופש והעצמאות, במידה שבה המבוגרים מקשיבים להם ובמה שעשוי לקרות בהמשך חייהם. לבסוף, בחינת ממוצעי שביעות רצונם של בני 10 ו-12 לפי רמת המחסור החומרי מראה כי הממוצעים של ילדים שחיים במחסור חומרי נמוכים מהממוצעים של ילדים שאינם חיים במחסור בכל ההיבטים, ובמיוחד בשביעות הרצון ממה שעשוי לקרות להם בהמשך חייהם.

גרף 5: שביעות רצון עצמית בהיבטים שונים (סולם 0-4, גיל 8, ממוצעים)

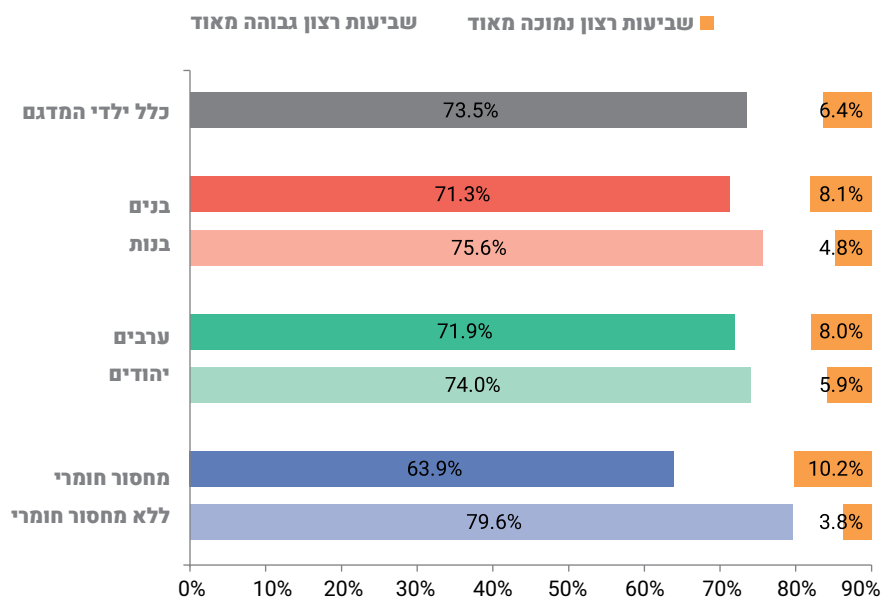

בחינת ממוצעי שביעות רצונם של בני 8 מעצמם בהיבטים שונים מראה כי כמעט אין הבדל בין בנים לבנות. ממוצעי שביעות הרצון מהחופש והמעצמות של הילדים היהודים גבוהים מעט ביחס לממוצעים של הילדים הערבים, ולעומת זאת ממוצע שביעות הרצון מתחושת המוגנות של הילדים הערבים גבוה מממוצע הילדים היהודים.

3.4 השוואה בין החיים ברווחה סובייקטיבית נמוכה מאוד וגבוהה מאוד

בחלק זה מוצגים הנתונים על פי תשובות הילדים בני ה-10 וה-12 אשר הביעו שביעות רצון נמוכה מאוד מחייהם לעומת הילדים שהביעו שביעות רצון גבוהה מאוד מחייהם. הסתכלות בחלוקה זו חשובה במיוחד בשל הנטייה של אנשים לדרג שביעות רצון גבוהה במדדי רווחה סובייקטיבית (Casas, 2011). בהתאם, מקובל להגדיר שמי שחיים ברווחה סובייקטיבית גבוהה מאוד הם מי שציינו 100 בסולם של 0-100 ומי שחיים ברווחה סובייקטיבית נמוכה מאוד הם מי שציינו 50 ומטה (Cummins, 2003), חלוקה דומה נעשתה גם במחקרים אחרים (Rees et al. 2010; Diener & Biswas-Diener, 2002). הגרפים שלהלן מציגים את ממוצעי שביעות הרצון מההיבטים השונים בקרב קבוצת הילדים שהביעו שביעות רצון נמוכה מאוד לעומת שביעות הרצון מההיבטים השונים בקרב הילדים שהביעו שביעות רצון גבוהה מאוד.

גרף 6: שיעורי הילדים שהביעו שביעות רצון גבוהה ונמוכה מאוד מהחיים בקבוצות השונות (באחוזים)

גרף זה מלמד שכ-73% מכלל הילדים הביעו שביעות רצון גבוהה מאוד (N=2,186), כלומר ציון 100, ולעומתם כ-6% הביעו שביעות רצון נמוכה (N=191), כלומר 50 ומטה. שיעור הילדים שהביעו שביעות רצון נמוכה מאוד מחייהם הוא הגדול ביותר בקרב ילדים החיים במחסור חומרי (כ-10%), ואחריהם בקרב בנים וילדים ערבים (כ-8%). הפער הגדול ביותר בהתפלגות רמת שביעות הרצון נמצא בין ילדים שחיים במחסור חומרי לבין ילדים שאינם חיים במחסור חומרי.

תרשים 5: שביעות רצון מתחומי החיים השונים בקרב ילדים החיים ברווחה סובייקטיבית נמוכה וגבוהה מאוד (בני 10 ו-12, ממוצעים)

שביעות רצון נמוכה מאוד — שביעות רצון גבוהה מאוד

ילדים שדיווחו על הרווחה הסובייקטיבית הנמוכה ביותר, שביעות הרצון שלהם מכל תחומי החיים השונים נמוכה גם היא. אולם הפערים בולטים במיוחד בשביעות רצונם מהמראה שלהם, מזמנם הפנוי, מאזור מגוריהם ומחייהם כתלמידים. הפערים קטנים יותר בתחומים של האנשים שהם גרים איתם והבית שהם גרים בו.

תרשים 6: שביעות רצון עצמית בהיבטים השונים בקרב ילדים החיים ברווחה סובייקטיבית נמוכה וגבוהה מאוד (בני 10 ו-12, ממוצעים)

שביעות רצון נמוכה מאוד — שביעות רצון גבוהה מאוד

ילדים שחיים ברווחה סובייקטיבית נמוכה יותר, שביעות רצונם מעצמם נמוכה בכל התחומים. בולט במיוחד הפער בין הקבוצות בהיבט של מה שעשוי לקרות להם בהמשך חייהם.

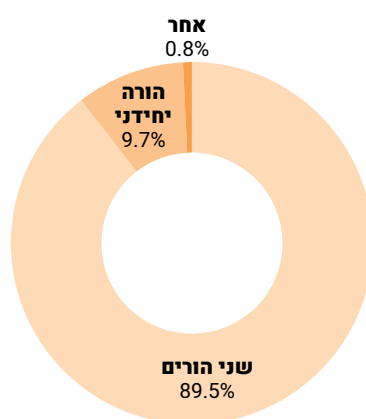
סיכום הממצאים – מדדי שביעות הרצון בתחומים שונים

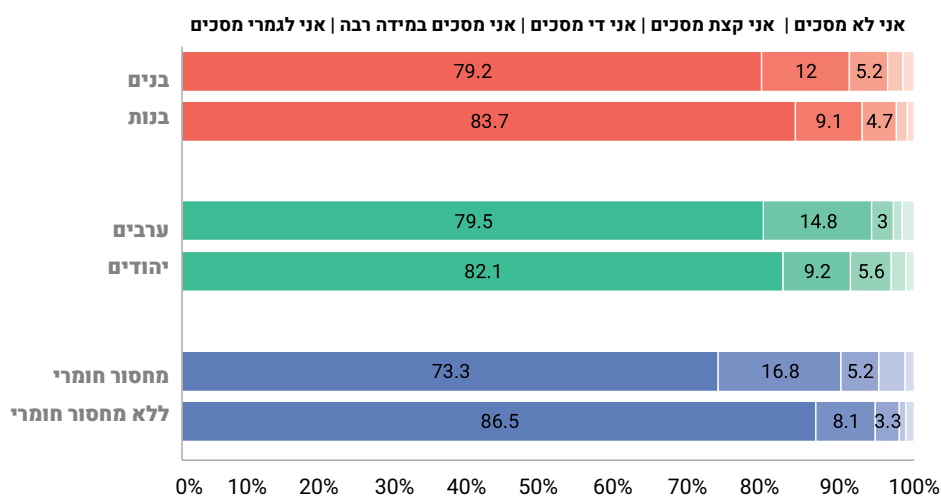
4.1 משפחה

מרבית הילדים במדגם דיווחו, כפי שניתן לראות בתרשים 7, כי הם חיים במשפחה עם שני הורים (כ-90%), ובמקביל קרוב ל-10% מהילדים דיווחו כי הם חיים במשפחה עם הורה אחד בביתם העיקרי. הילדים התבקשו לתאר את חיי המשפחה שלהם ואת מערכות היחסים שלהם במשפחה באמצעות כמה שאלות. גרפים 7-9 מציגים את התפלגות תשובות הילדים לשאלות שבהן הם דירגו את מידת הסכמתם להיגדים על מערכת היחסים שלהם עם משפחתם, וזאת לפי מגדר, מגזר ומחסור חומרי.

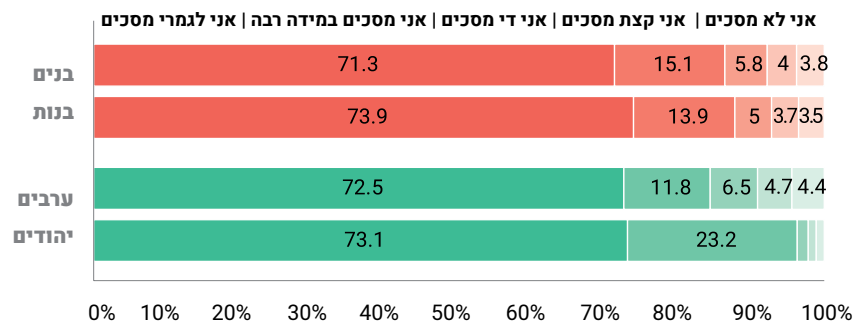
תרשים 7: התפלגות מבנה המשפחה של הילד (בני 10 ו-12, באחוזים)

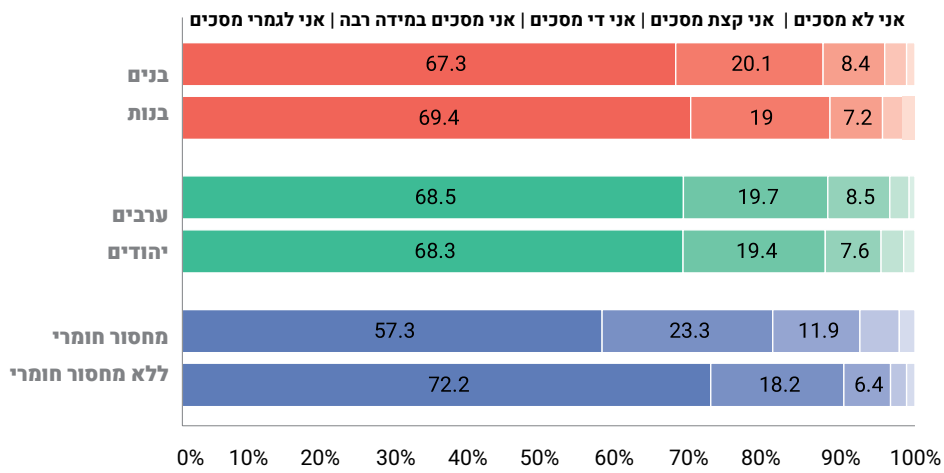
גרף 7: בני המשפחה שלי דואגים לי ואכפת להם ממני (בני 10 ו-12, באחוזים)

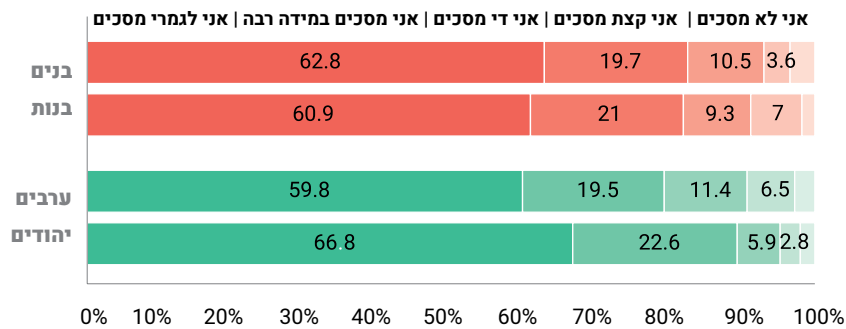
גרף 8: בני המשפחה שלי ואכפת להם ממני (בני 8, באחוזים)

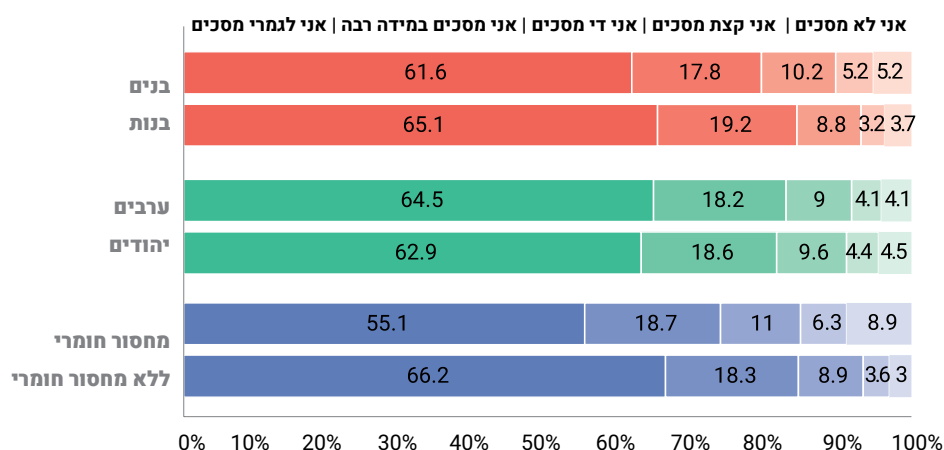
גרף 9: ההורים שלי מקשיבים לי (בני 10 ו-12, באחוזים)

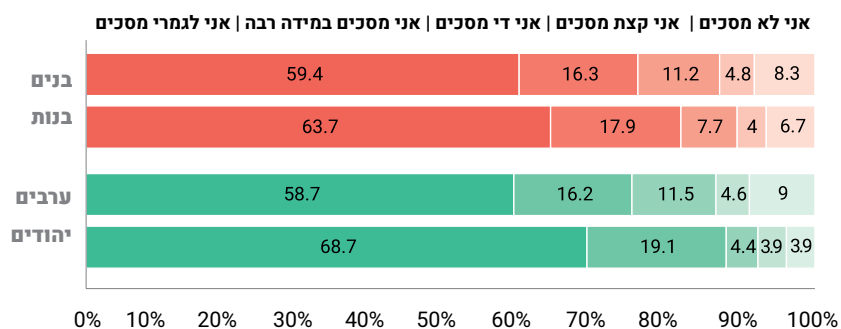
גרף 10: ההורים שלי מקשיבים לי (בני 8, באחוזים)

גרף 11: המידה בה ההורים שלי ואני מקבלים החלטות ביחד (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 12: המידה בה ההורים שלי ואני מקבלים החלטות יחד (בני 8, באחוזים)

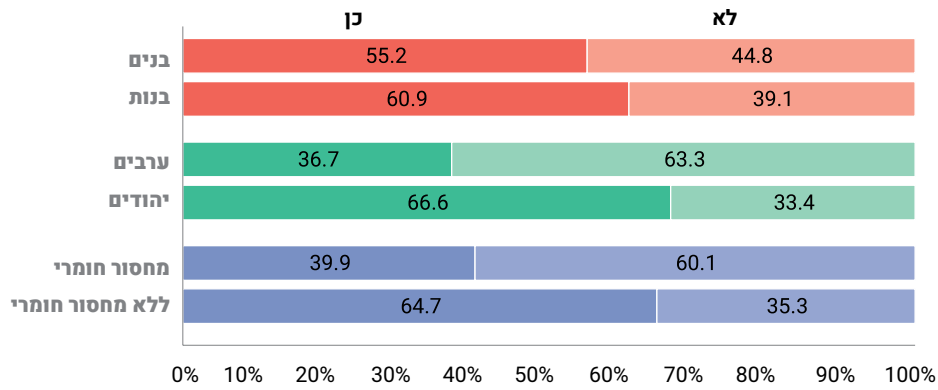
הממצאים המוצגים בגרפים למעלה מראים כי בקבוצות של בני ה-10 וה-12, קבוצת הילדים שחיים במחסור חומרי הביעו את מידת ההסכמה הנמוכה ביותר להיגדים על היחסים המשפחתיים לעומת קבוצות האוכלוסייה האחרות (בנים, בנות, ערבים, יהודים וילדים שאינם חיים במחסור חומרי). שיעור הבנים שהסכימו כי ההורים שלהם דואגים להם, מקשיבים להם או מערבים אותם בהחלטות במשפחה נמוך משיעור הבנות. שיעור הילדים הערבים שהסכימו שהוריהם דואגים להם נמוך מעט משיעור הילדים היהודים, אך שיעורי ההסכמה לגבי קבלת החלטות יחד היו מעט יותר גבוהים אצל הערבים. בקרב ילדים החיים במחסור חומרי שיעור ההסכמה שההורים שלהם דואגים להם, מקשיבים להם או מערבים אותם בהחלטות במשפחה נמוך משיעור ההסכמה של ילדים שלא דיווחו על מחסור חומרי בפער ניכר של 10%-15%.

בקבוצת בני 8, באופן כללי, אין הבדלים ניכרים מבחינת מגדר הילד בעניין יחסיו עם בני משפחתו, למעט בעניין קבלת ההחלטות המשותפת – כאן הבנות מעידות על יותר השתתפות לעומת הבנים (הבדל של כ-4%, גרף 12). גרפים 10 ו-12 מראים הבדלים מגזריים מסוימים – ילדים ערבים מעידים שהוריהם פחות קשובים אליהם ופחות משתפים אותם בהחלטות (פער של כ-7% (10%).

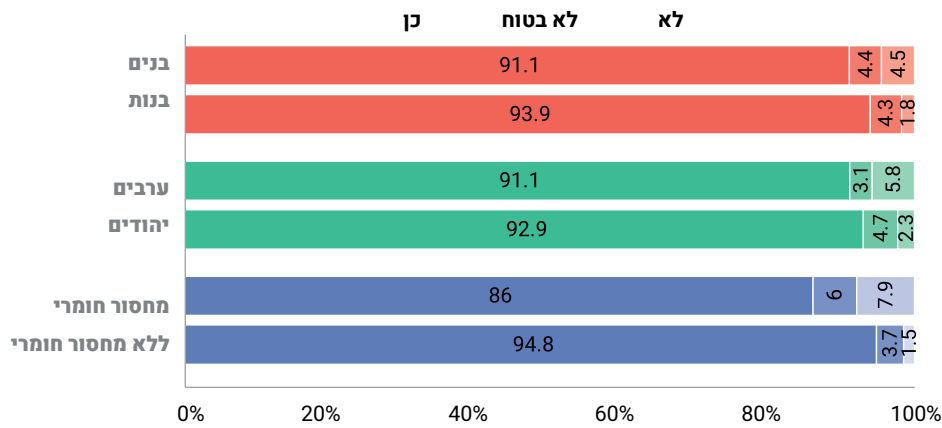
4.2 בית ואזור מגורים

במסגרת השאלון נשאלו הילדים אם יש להם חדר משלהם ומקום ללמוד בו. נוסף על השאלות על הסביבה הביתית שלהם, הילדים נשאלו על אזור המגורים שלהם ונשאלו אם יש בו די מקומות למשחק ובילוי.

גרף 13: האם יש לך חדר משלך? (בני 10 ו-12, באחוזים)

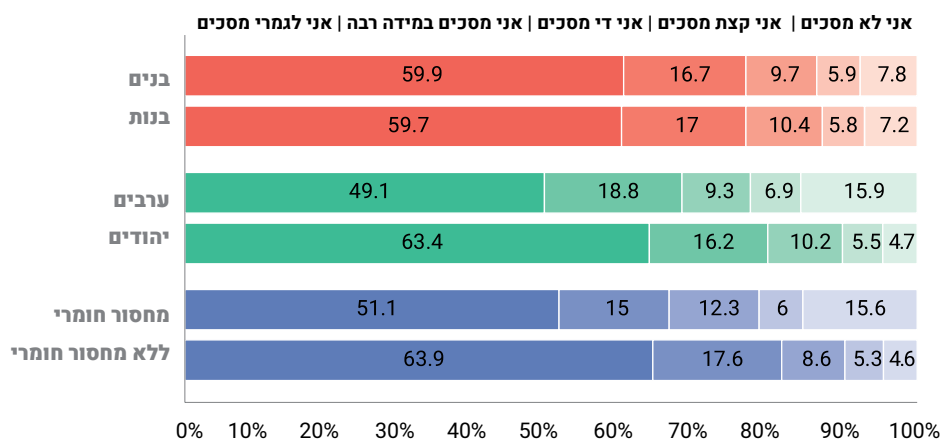

גרף 14: האם יש מקום בבית בו אתה יכול ללמוד ולעשות שיעורי בית? (בני 10 ו-12, באחוזים)

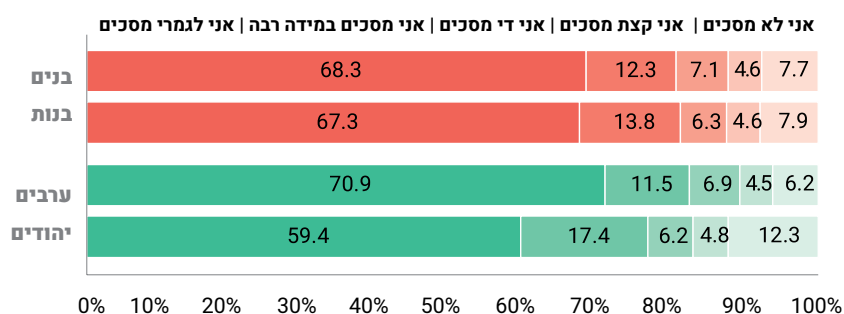

גרפים 13 ו-14 מלמדים על המרחב האישי של הילדים בביתם ומראים שלמרבית הילדים בישראל יש מקום בבית שבו הם יכולים ללמוד ולהכין שיעורי בית. עם זאת שיעור הילדים שיש להם חדר משלהם ומקום ללמוד בו מתפלג באופן שונה בין חיתוכי ילדי המדגם. שיעור הילדים שאין להם חדר משלהם גבוה בקרב ילדים ערבים לעומת ילדים יהודים, בפער גדול של כ-30%, ובקרב ילדים שחיים במחסור חומרי לעומת ילדים שאינם חיים במחסור, בפער של כ-25%. שיעור הילדים שיש להם מקום ללמוד בבית נמוך למדי בקרב ילדים שחיים במחסור חומרי בפער גדול של כ-9%.

גרף 15: באזור המגורים שלי יש מספיק מקומות לשחק ולבלות (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 16: באזור המגורים שלי יש מספיק מקומות לשחק ולבלות (בני 8, באחוזים)

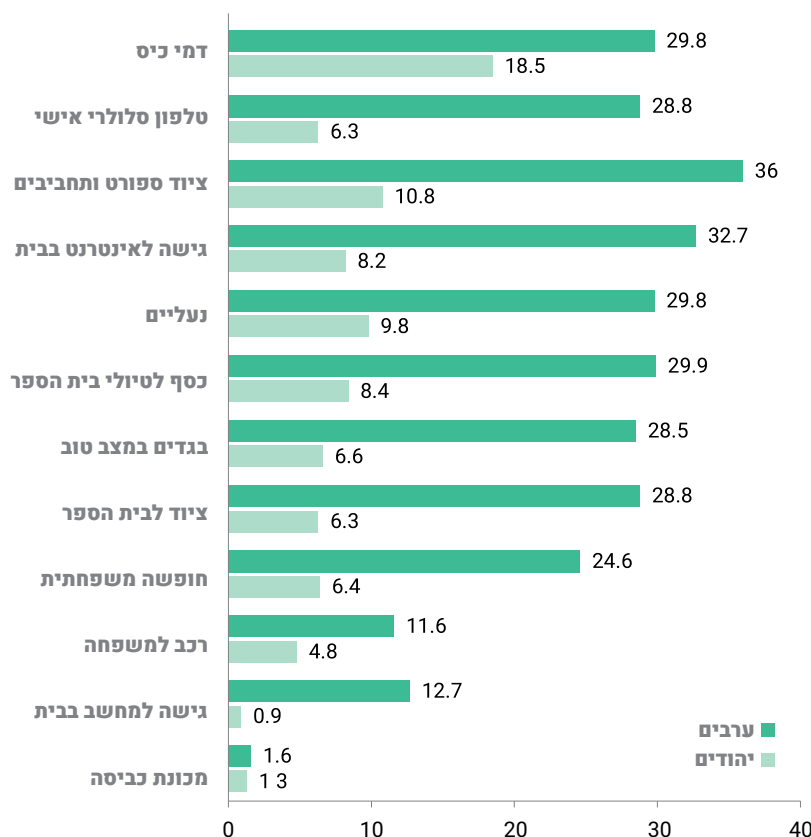

הגרפים למעלה מצביעים על הבדלים בתפיסת המידה שבה יש מקומות מספיקים למשחק ולבילוי בסביבת מגוריהם של הילדים בין בני ה-10 וה-12 ובין בני ה-8 על פי המגזר; ילדים יהודים בני 10 ו-12 דיווחו על מידת הסכמה גבוהה יותר לעומת ילדים ערבים (בהפרש של כ-14%), ואילו בגיל 8 הילדים הערבים הסכימו במידה רבה יותר מהילדים היהודים (בהפרש של כ-10%). על רקע מגדר לא נמצאו הבדלים בין הקבוצות בכל קבוצות הגיל. בקרב ילדים בני 10 ו-12 יש הבדלים על רקע מחסור חומרי – ילדים החיים במחסור חומרי הסכימו במידה נמוכה יותר כי יש להם מקומות למשחק ובילוי (בהפרש של כ-13%).

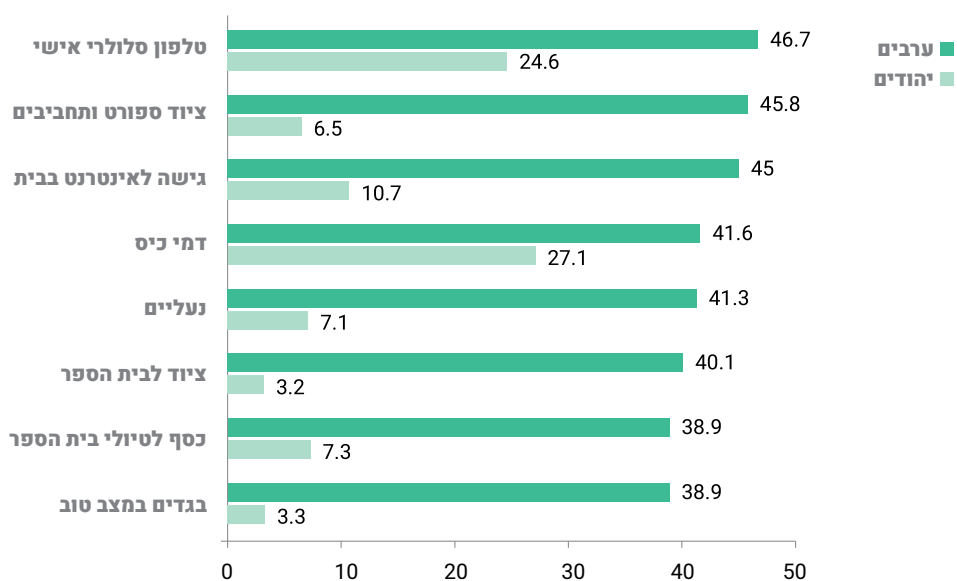
4.3 תנאים כלכליים-חומריים

בחלק זה התבקשו הילדים לדווח אם יש או אין ברשותם מספר פריטים אשר הוגדרו מראש כפריטים בסיסיים בחיי היום-יום של הילד ולדרג את מידת הדאגה שלהם מכמות הכסף שיש למשפחה שלהם. כמה מהפריטים מיוחסים במישרין לילד עצמו (כגון דמי כיס וטלפון סלולרי אישי), כמה מהם מיוחסים לבית שהילד גר בו (כגון גישה לאינטרנט בבית ומכונת כביסה), וכמה מהם הם פריטים ברשות המשפחה (כגון חופשה משפחתית ורכב). גרפים 17 ו-18 מציגים את הממצאים של דיווח הילדים על פריטים אלו, כאשר הרשימה בגיל 8 הייתה מצומצמת יותר. באמצעות פריטים אלו חושב מדד המחסור החומרי כפי שמתואר בנספח 1.

גרף 17: שיעור הילדים החסרים את כל אחד מהפריטים, לפי מגזר (בני 10 ו-12, באחוזים)

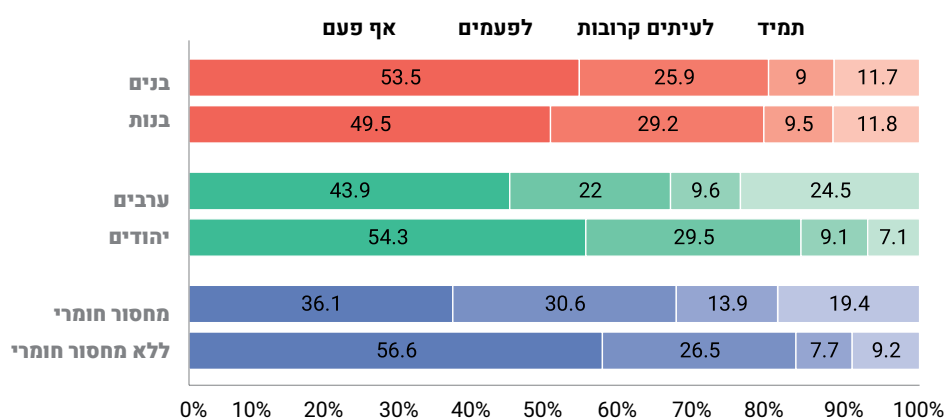
גרף 18: שיעור הילדים החסרים את כל אחד מהפריטים, לפי מגזר (בני 8, באחוזים)

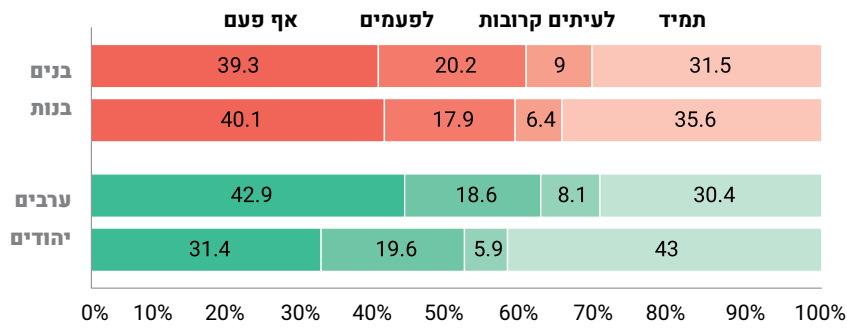
גרף 17 מצביע על הבדלים ברורים של מחסור חומרי בין המגזרים בגילים 10 ו-12; ילדים ערבים דיווחו על שיעור גבוה יותר של מחסור בכל הפריטים. ככלל, כשליש מהילדים הערבים בישראל מדווחים על מחסור של רוב הפריטים (למעט רכב משפחתי, גישה למחשב ומכונת כביסה). לעומתם ילדים יהודים מדווחים על רמות מחסור נמוכות יותר של 6%-11% של פריטים אלו (למעט דמי כיס, 18.5%). במיוחד ניכר כי למעט יותר מ-30% מהילדים הערבים אין גישה לאינטרנט וכי לכמעט 30% מהם אין די בגדים ונעליים במצב טוב.

פערים דומים עלו גם בגיל 8. כפי שניתן לראות בגרף 18, יש פערים גדולים מאוד בין יהודים לערבים מבחינת מחסור חומרי. שיעורי המחסור גבוהים מאוד בקרב ילדים ערבים, כך שלכ-40% מהילדים הערבים או יותר חסרים כל הפריטים בסולם. השיעורים הגבוהים ביותר של דיווחים על מחסור של טלפון סלולרי אישי ודמי כיס בקרב הילדים היהודים עמדו על 25%, ולכ-10% מהיהודים אין גישה לאינטרנט בבית.

גרף 19: עד כמה אתה מרגיש מודאג בנוגע לכסף שיש למשפחה שלך? (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 20: עד כמה אתה מרגיש מודאג בנוגע לכסף שיש למשפחה שלך? (בני 8, באחוזים)

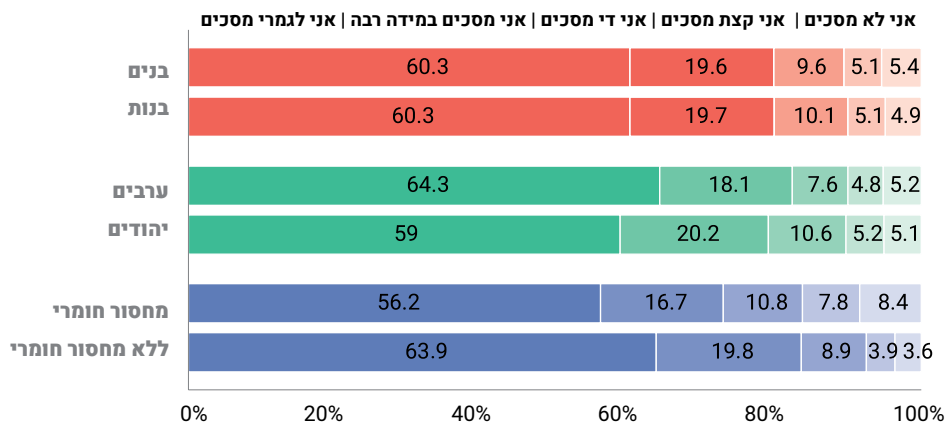

בגילים 10 ו-12, שיעור הילדים הערבים שדיווחו שהם מודאגים תמיד מכמות הכסף שיש למשפחתם גבוה הרבה יותר משיעור הילדים היהודים שדיווחו על כך (24.5% לעומת-7.1%). פער דומה נמצא גם בין ילדים שדיווחו על מחסור חומרי ובין ילדים שלא דיווחו על מחסור חומרי: כ-19% מהילדים שדיווחו על מחסור חומרי מודאגים מכמות הכסף שיש למשפחה שלהם, ורק כ-9% מהילדים שאינם חיים במחסור חומרי דיווחו שהם מודאגים מכך. בגיל 8 ההבדלים המגזריים הפוכים: יותר ילדים יהודים מדווחים על דאגה תמידית מכמות הכסף שיש למשפחתם, לעומת ילדים ערבים. אין הבדלים של ממש בין בני לבנות.

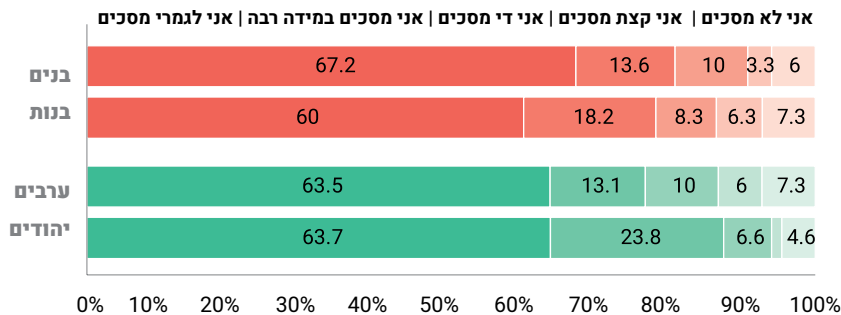
4.4 חברים

בחלק זה התבקשו הילדים לדרג את מידת הסכמתם להיגדים על חברים.

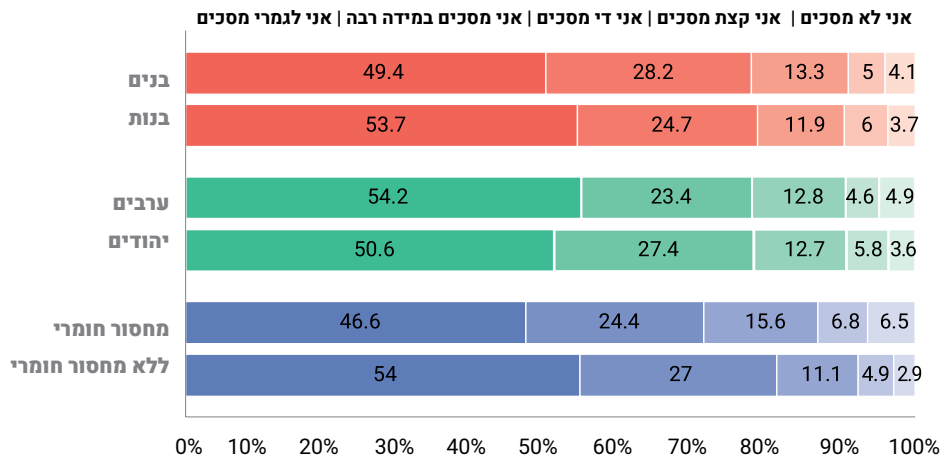
גרף 21: יש לי מספיק חברים (בני 10 ו-12, באחוזים)

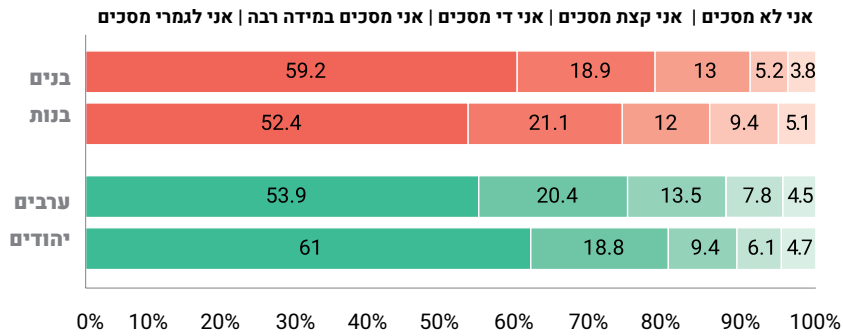
גרף 22: יש לי מספיק חברים (בני 8, באחוזים)

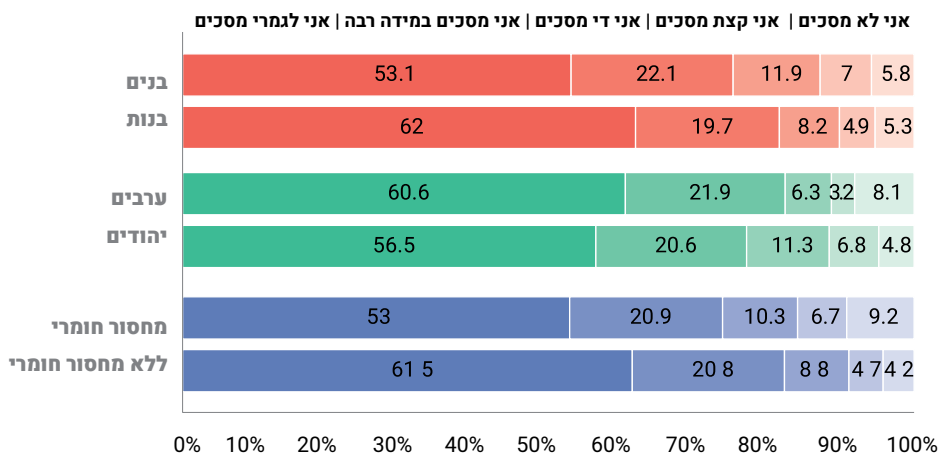
גרף 23: החברים שלי בדרך כלל נחמדים אליי (בני 10 ו-12, באחוזים)

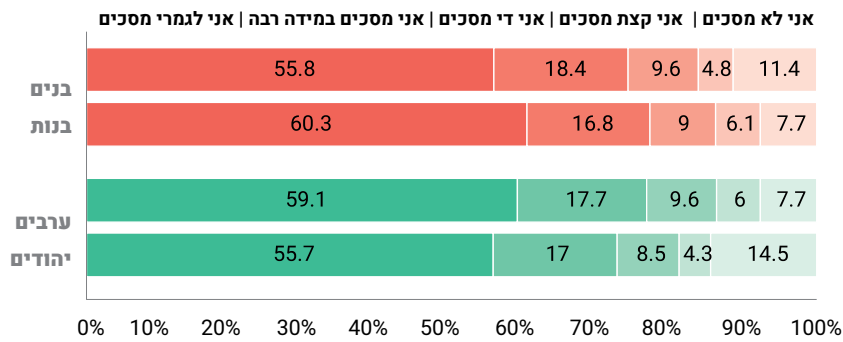
גרף 24: החברים שלי בדרך כלל נחמדים אליי (בני 8, באחוזים)

גרף 25: אם אני נתקל בבעיה, יש לי חברים שיתמכו בי (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 26: אם אני נתקל בבעיה, יש לי חברים שיתמכו בי (בני 8, באחוזים)

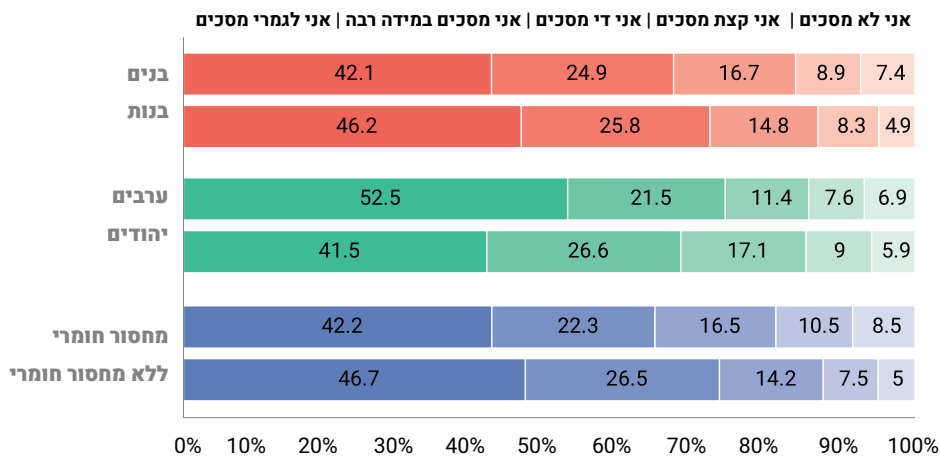

בתחום של חברים, ההבדלים בין הקבוצות ואף בין הגילים אינם משמעותיים ואף אינם עקביים. הפער העקבי היחיד הוא על רקע מחסור חומרי – ילדים חיים במחסור חומרי הביעו הסכמה נמוכה יותר להיגדים שיש להם מספיק חברים, שהחברים נחמדים אליהם ושיש להם תמיכה של חברים בהפרש של כ-8%.

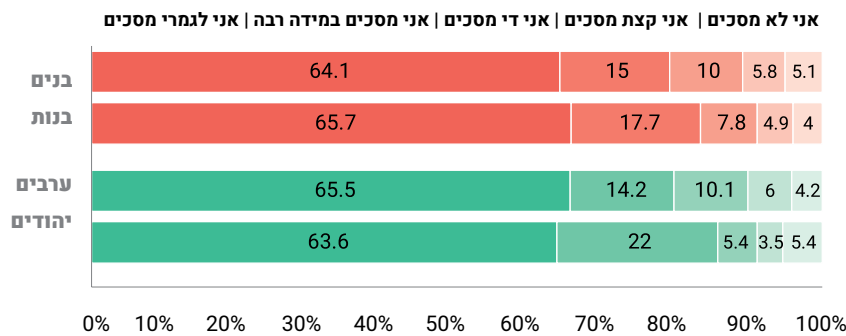
4.5 בית ספר

בחלק זה התבקשו הילדים לדרג את מידת הסכמתם להיגדים על החוויה שלהם בבית הספר ובעיקר על היחס של המורים אליהם.

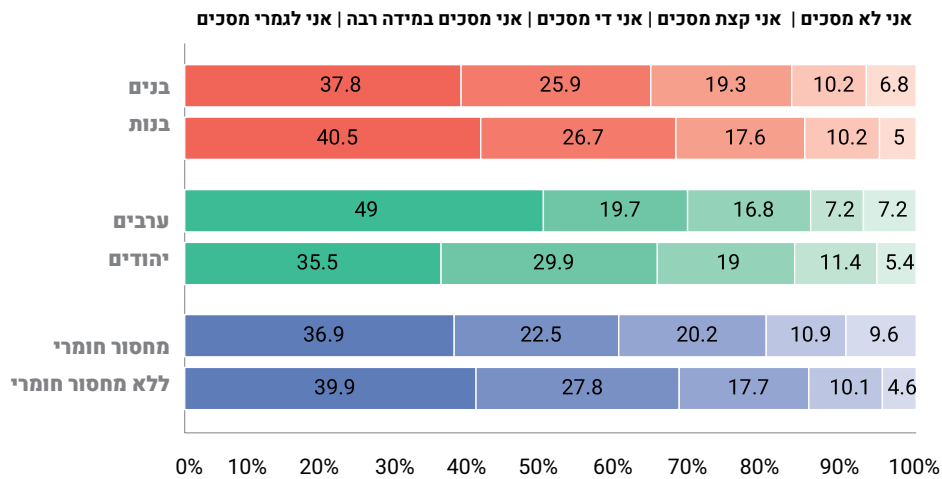
גרף 27: למורים שלי אכפת ממני (בני 10 ו-12, באחוזים)

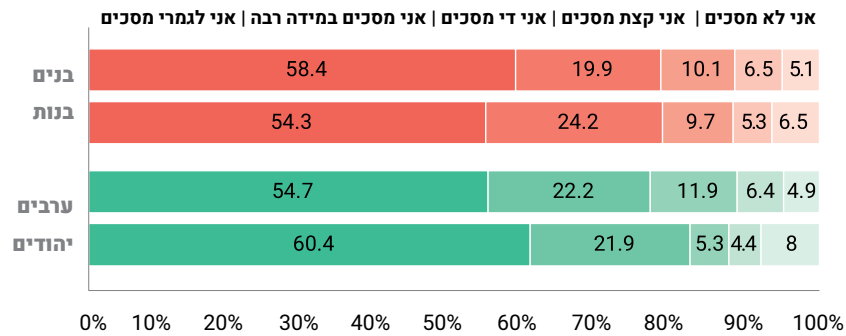
גרף 28: למורים שלי אכפת ממני (בני 8, באחוזים)

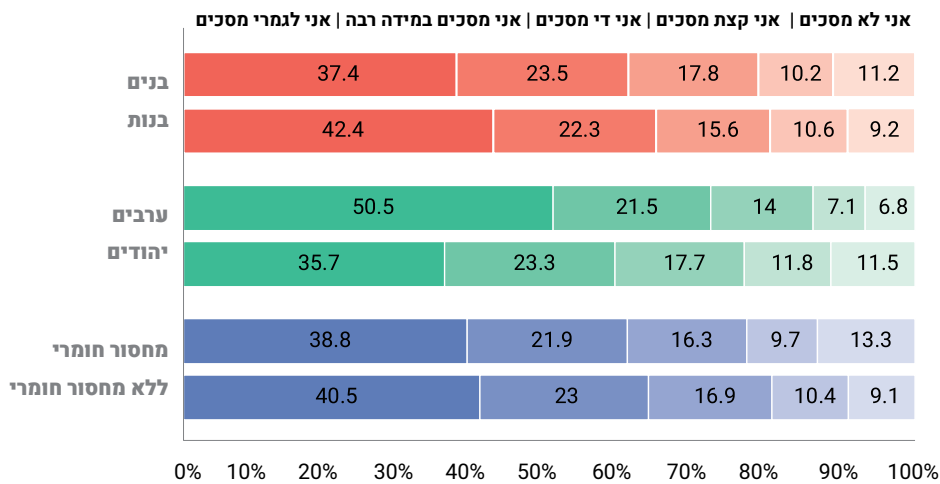
גרף 29: המורים שלי מקשיבים לי ומתחשבים בדעותיי (בני 10 ו-12, באחוזים)

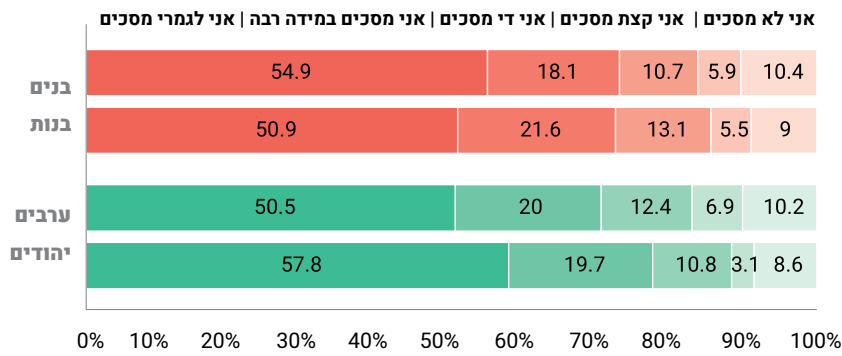
גרף 30: המורים שלי מקשיבים לי ומתחשבים בדעותיי (בני 8, באחוזים)

גרף 31: בבית הספר שלי יש לי הזדמנויות להשתתף בקבלת החלטות (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 32: בבית הספר שלי יש לי הזדמנויות להשתתף בקבלת החלטות (בני 8, באחוזים)

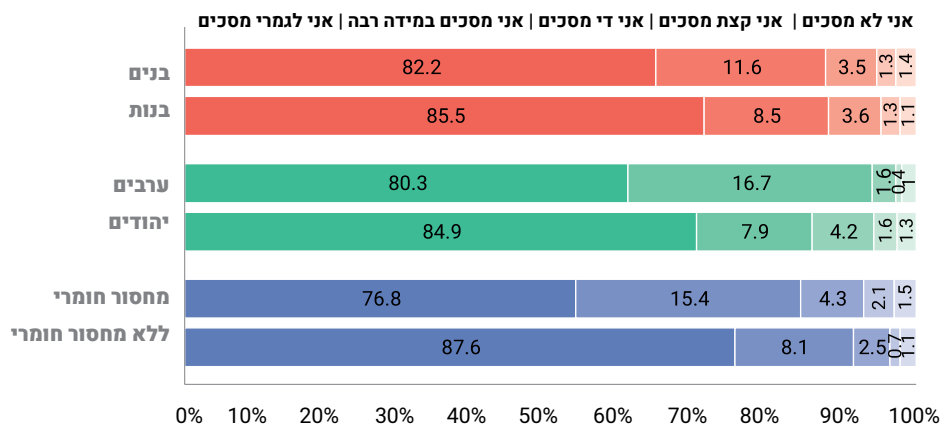

הגרפים למעלה מראים כי באופן כללי ילדים בני 8 העידו על תחושות חיוביות יותר במסגרת בית הספר לעומת ילדים בני 10 ו-12 וכי הפערים בין ילדי המדגם, על רקע מגדר ומגזר, קטנים וכמה מהם אף זניחים. ההבדלים המגדריים אינם מעידים על מגמה עקבית לטובת בנים או בנות בשאלות השונות או בקבוצות הגיל, וההפרשים אינם גדולים. בהשוואה בין המגזרים, נראה כי ילדים ערבים בני 10 ו-12 הביעו הסכמה רבה יותר להיגדים של הקשבה, אכפתיות ואפשרות להשתתף בהחלטות בבית הספר לעומת ילדים יהודים (הפער נע בין 11% ל-15%). לעומת זאת בגיל 8 הילדים הערבים מרוצים יותר מהיהודים רק ממידת האכפתיות של המורים, בפער קטן, ואילו הילדים היהודים הסכימו במידה רבה יותר כי המורים מקשיבים להם ויש להם הזדמנויות להשתתף בהחלטות. על רקע מחסור חומרי ההבדלים אינם גדולים, אך ניכר כי שיעור גדול למדי של ילדים החיים במחסור חומרי הביעו חוסר הסכמה עם ההיגדים על בית הספר, ו-10%-8% העידו כי הם אינם מסכימים כלל שלמורים בבית הספר אכפת מהם וכי הם מקשיבים להם.

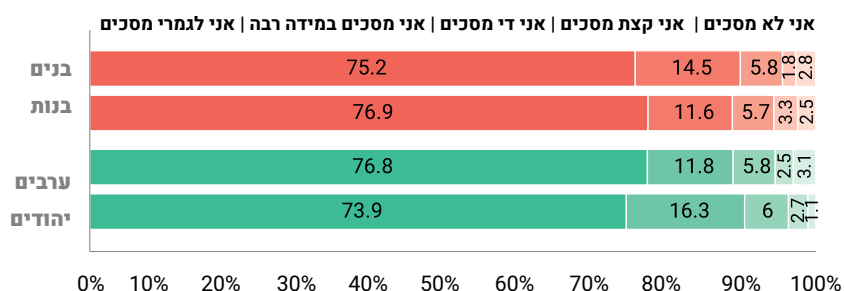
4.6 ביטחון

בחלקי השאלון השונים נשאלו הילדים על תחושת הביטחון שלהם בבית, באזור המגורים שלהם ובבית הספר. בבית הספר אף נשאלו הילדים שאלות על תופעת הבריונות והתבקשו לדווח על התדירות שבה הם נפגעים מאלימות גופנית, מאלימות מילולית ומחרם.

גרף 33: אני מרגיש בטוח בבית שלי (בני 10 ו-12, באחוזים)

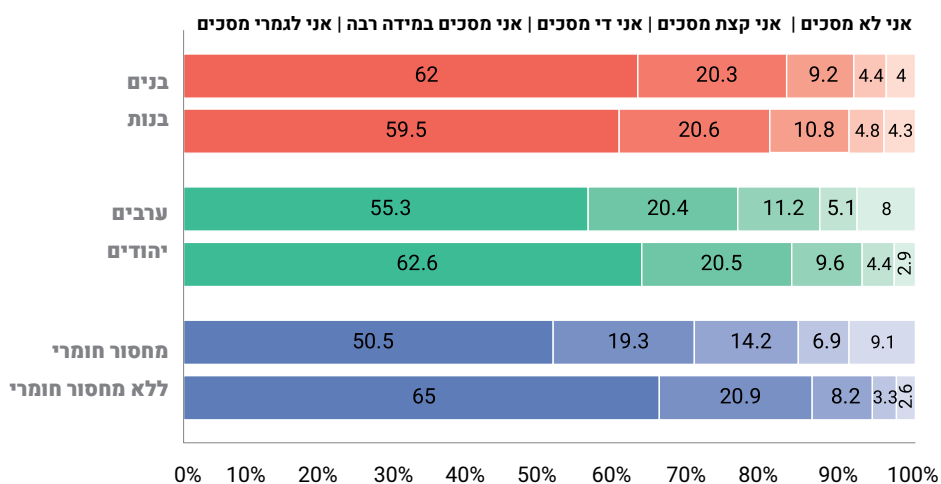

גרף 34: אני מרגיש בטוח בבית שלי (בני 8, באחוזים)

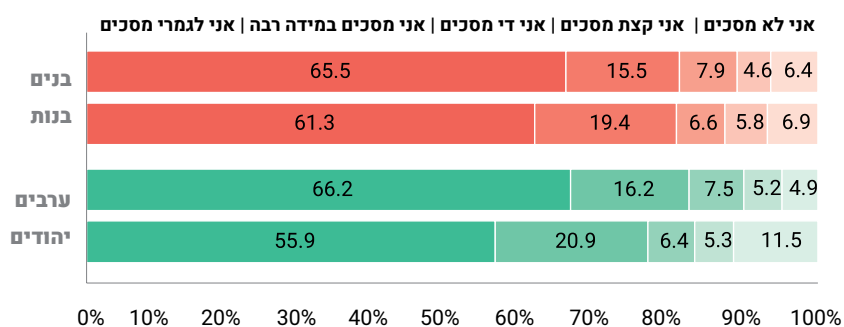

הגרפים למעלה מראים כי מרבית הילדים מסכימים שהם מרגישים בטוחים בבית. עם זאת לא ניתן להתעלם מכך ש-2.5% מבני ה-10 וה-12 וכ-5% מבני ה-8 ציינו כי "אינם מסכימים" או "קצת אינם מסכימים" שהם מרגישים בטוחים בביתם.

גרף 35: אני מרגיש בטוח כאשר אני הולך באזור המגורים שלי (בני 10 ו-12, באחוזים)

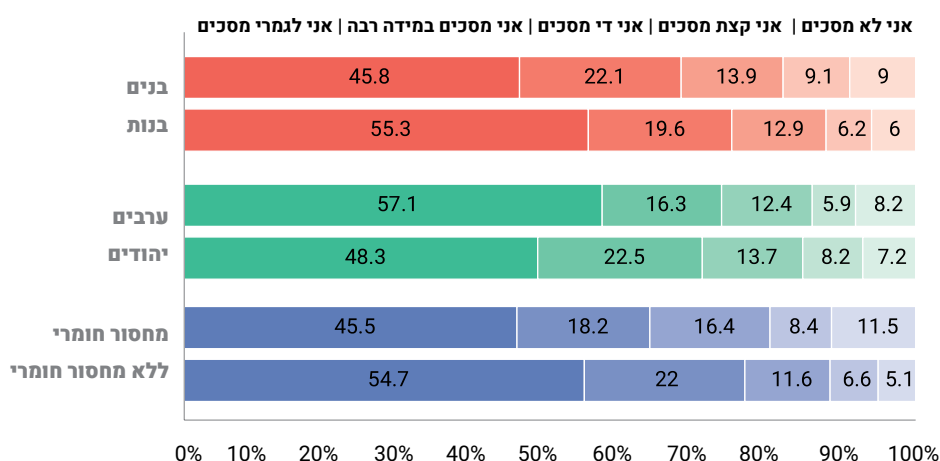

גרף 36: אני מרגיש בטוח כאשר אני הולך באזור המגורים שלי (בני 8, באחוזים)

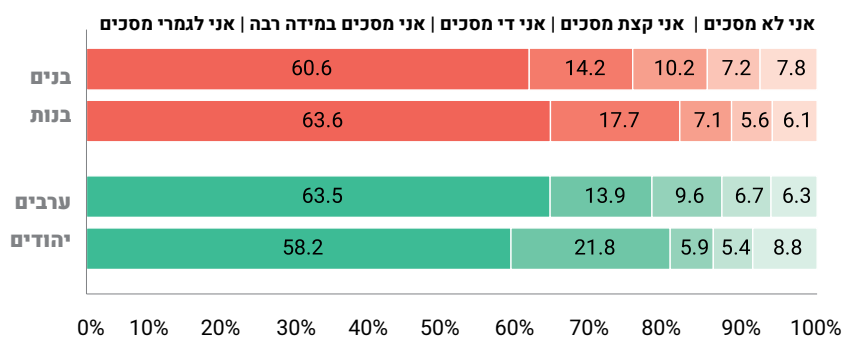

בעניין תחושת הביטחון באזור המגורים, הגרפים למעלה מראים שבנים מעידים על תחושת ביטחון גבוהה מעט יותר לעומת בנות, והפער גדול יותר בגיל 8 (כ-4%). בהשוואה לפי מגזר, שיעור הילדים שהסכימו כי הם חשים בטוחים באזור מגוריהם גבוה יותר בקרב ילדים ערבים לעומת יהודים בגיל 8 (פער של כ-10%), אולם בגילים 10 ו-12 שיעור הילדים היהודים שהסכימו כי הם חשים בטוחים גבוה מזה של הילדים הערבים בהפרש של כ-7%. בגילים 10 ו-12 מספר הילדים החיים במחסור חומרי שהסכימו כי הם חשים בטוחים נמוך ממספר הילדים שאינם נתונים במחסור חומרי בהפרש של כ-15%. גם כאן חשוב לשים לב לשיעור הילדים שהעידו כי "אינם מסכימים" או "קצת אינם מסכימים", ונתון בולט במיוחד הוא שכ-17% מהילדים היהודים בני ה-8 וכ-9% מהבנות ה-10 וה-12 ענו כך.

גרף 37: אני מרגיש בטוח בבית הספר (בני 10 ו-12, באחוזים)

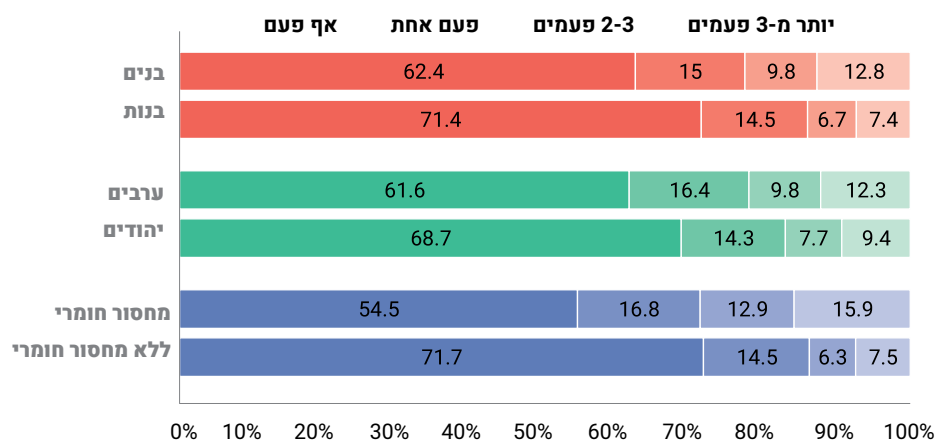
גרף 38: אני מרגיש בטוח בבית הספר (בני 8, באחוזים)

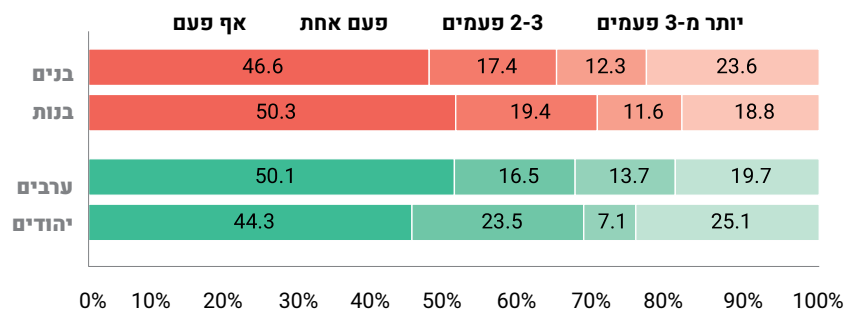
בעניין רמת הביטחון בבית הספר, הגרפים למעלה מראים כי יותר בנות מבנים הסכימו שהן מרגישות בטוחות, והפער גדול יותר בקרב בני 10 ו-12 (כ-10%). ילדים ערבים העידו על שיעורי הסכמה גבוהים יותר לעומת ילדים יהודים בעניין תחושת הביטחון בבית הספר, וגם כאן ההפרש גדול יותר בגילים 10 ו-12 (כ-9%). מבחינת מחסור חומרי, בגילים 10 ו-12, ילדים החיים במחסור חומרי דיווחו על שיעור הסכמה נמוך יותר בעניין תחושת הביטחון בבית הספר, בהפרש של כ-10%. שיעור הילדים שהעידו כי "אינם מסכימים" או "קצת אינם מסכימים" שהם חשים בטוחים בבית הספר בולט במיוחד בקרב ילדים יהודים, וכ-14% מהילדים היהודים בני ה-8 וכ-15% מהילדים היהודים בני ה-10 וה-12 ענו כך.

בריונות בבית הספר

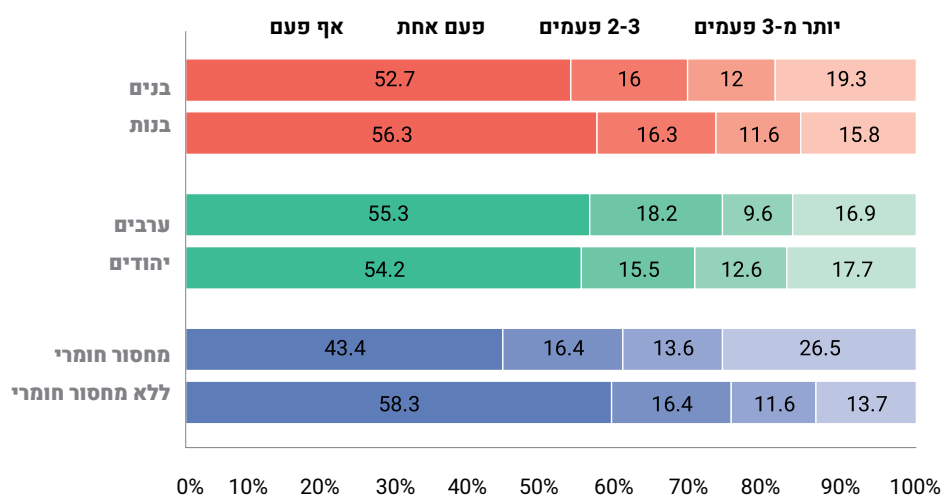
גרף 39: כמה פעמים בחודש האחרון ילדים אחרים בבית הספר הרביצו לך בכוונה? (בני 10 ו-12, באחוזים)

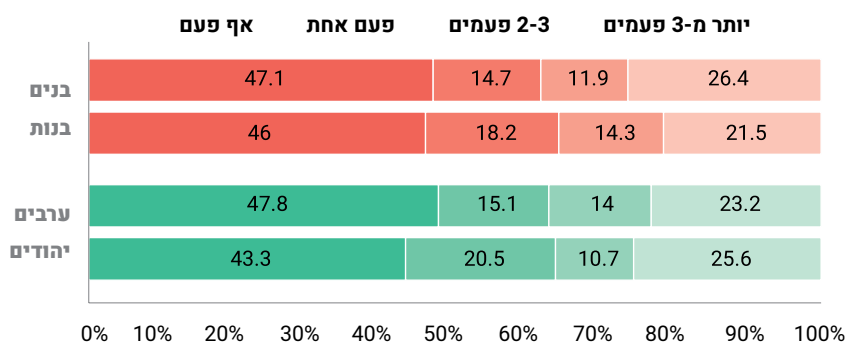
גרף 40: כמה פעמים בחודש האחרון ילדים אחרים בבית הספר הרביצו לך בכוונה? (בני 8, באחוזים)

גרף 41: כמה פעמים בחודש האחרון ילדים אחרים בבית הספר קראו לך בשמות מעליבים או במילות גנאי? (בני 10 ו-12, באחוזים)

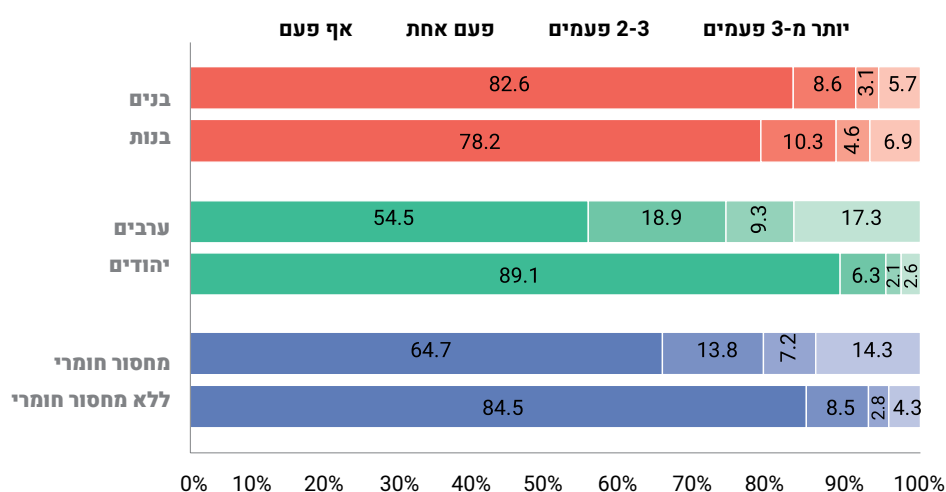
גרף 42: כמה פעמים בחודש האחרון ילדים אחרים בבית הספר קראו לך בשמות מעליבים או במילות גנאי? (בני 8, באחוזים)

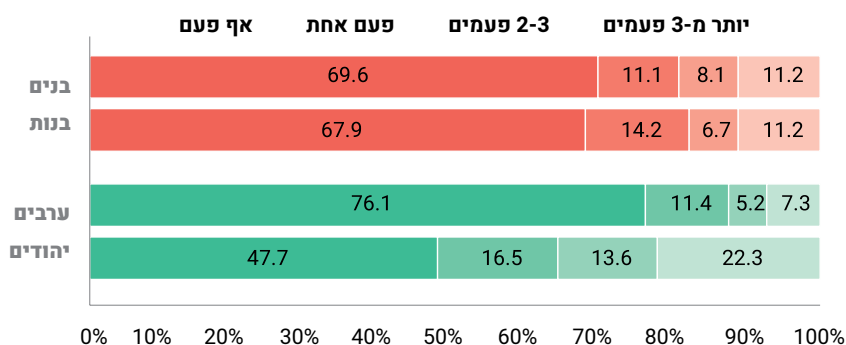
מהגרפים למעלה ניכר כי ילדים בני 8 חווים יותר ברינות בבית הספר לעומת ילדים בני 10 ו-12. כמחצית מהילדים בני ה-8 דיווחו שנפגעו לפחות פעם אחת מהתנהגויות אלימות (גופניות או מילוליות) בחודש האחרון (גרפים 40 ו-42). בהשוואה על רקע מגדר, למעט אלימות מילולית בגיל 8, נראה כי שיעור הבנים שדיווח על אלימות מילולית וגופנית גבוה יותר בקרב בנים. שיעורי האלימות הגופנית בגילים 10 ו-12 בקרב ערבים גבוה מאשר בקרב יהודים, ו-12% העידו כי הדבר אירע יותר משלוש פעמים בחודש האחרון. בגיל 8 נראה כי באופן כללי אלימות גופנית נפוצה יותר במגזר היהודי, ו-25% העידו שהדבר אירע יותר משלוש פעמים בחודש האחרון (לעומת כ-20% במגזר הערבי). אלימות מילולית רווחת במידה שווה בשני המגזרים, אך גם היא נפוצה יותר בקבוצת גיל 8 בקרב ילדים יהודים, כאשר 26% העידו כי הדבר אירע יותר משלוש פעמים בחודש האחרון.

כמו כן ילדים החיים במחסור חומרי נפגעים הרבה יותר מבריונות בבית הספר מאשר ילדים שאינם חיים במחסור חומרי, הן בריונות מילולית הן בריונות גופנית, והפער ביניהם עומד על כ-13%-12% כמעט בכל סוגי הדיווחים.

גרף 43: כמה פעמים בחודש האחרון ילדים אחרים בכיתה שלך עשו עליך חרם? (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 44: כמה פעמים בחודש האחרון ילדים אחרים בכיתה שלך עשו עליך חרם? (בני 8, באחוזים)

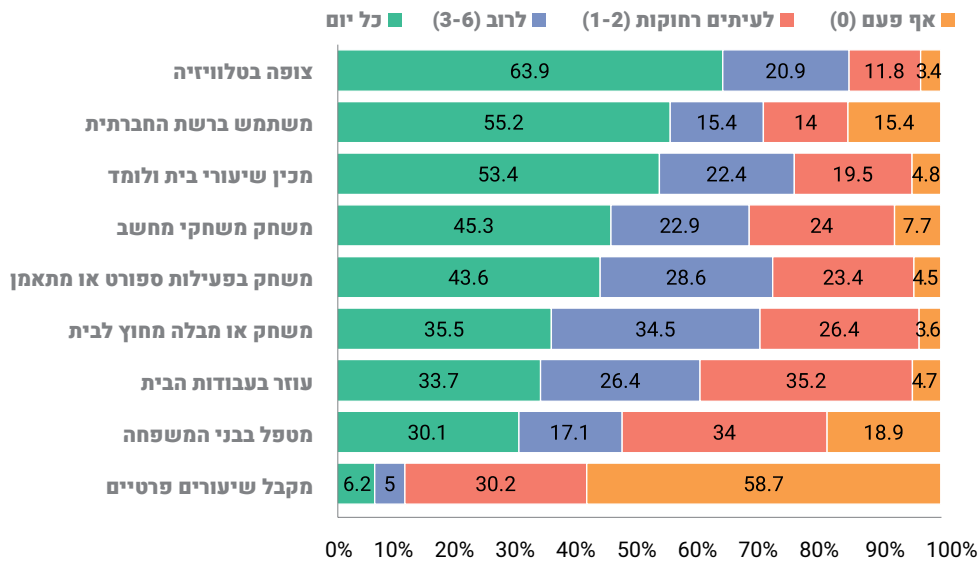

החרמת ילדים נפוצה פחות מאלמות בקרב הילדים באופן כללי. התופעה נפוצה קצת יותר בקרב בנות לעומת בנים. בהשוואה בין ילדים ערבים ליהודים ניתן לזהות מגמות הפוכות בין קבוצות הגיל: בגילים 10 ו-12 ילדים ערבים דיווחו שהם חוו חרם יותר מילדים יהודים, ואילו בגיל 8 המצב הפוך – יהודים חוו חרם יותר מערבים.

4.7 פנאי

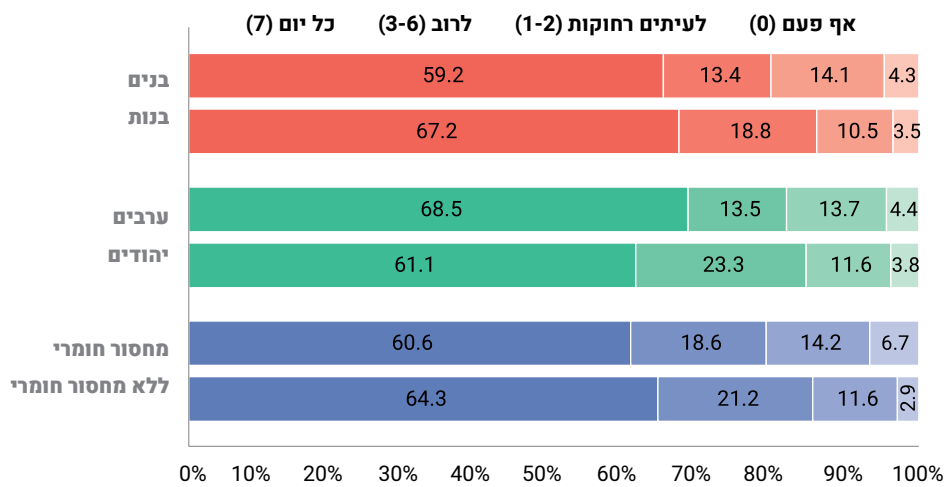
בחלק זה התבקשו בני ה-10 וה-12 לדווח על תדירות ביצוע פעולות שונות בשגרה השבועית שלהם. הילדים התבקשו לבחור את התשובה הנכונה ביותר עבורם, וטווח התדירות נחלק לשש קטגוריות במסגרת השבועית (אף פעם, פחות מפעם בשבוע, פעם או פעמיים בשבוע, שלושה או ארבעה ימים בשבוע, חמישה או שישה ימים בשבוע ובכל יום). מטעמי נוחות בהצגת הנתונים, תשובות הילדים המוצגות בגרפים שלהלן סווגו וקובצו לארבע קטגוריות: אף פעם (0), לעיתים רחוקות (1-2), לרוב (3-6) וכל יום (7). חלק זה בשאלון ניתן רק לקבוצות הגילים 10 ו-12. להלן מוצגות ההתפלגויות לכלל בני ה-10 וה-12 לכלל הפעילויות. בהמשך, כמה פעילויות נבחרות מוצגות גם בחלוקה לפי מגדר, מגזר ומחסור חומרי.

גרף 45: תדירות ביצוע פעילויות במהלך השבוע (בני 10 ו-12, באחוזים)

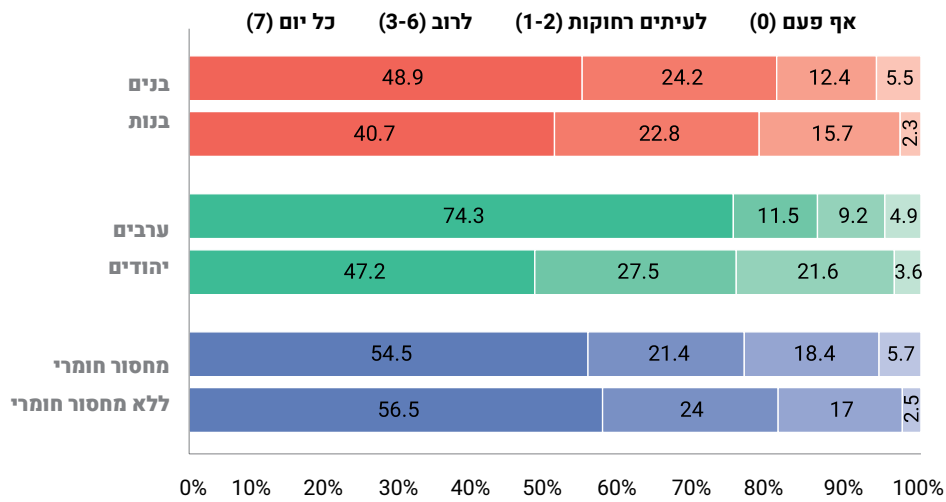

הפעילויות התדירות ביותר בחיי הילדים הן צפייה בטלוויזיה, שימוש ברשתות החברתיות והכנת שיעורי בית. (יותר מ-50% מהילדים עושים אותן יום-יום). עם זאת כ-15% מהילדים דיווחו שהם אינם משתמשים ברשתות חברתיות כלל. כשליש מהילדים דיווחו שהם מטפלים בבני משפחתם ועוזרים בעבודות הבית יום-יום.

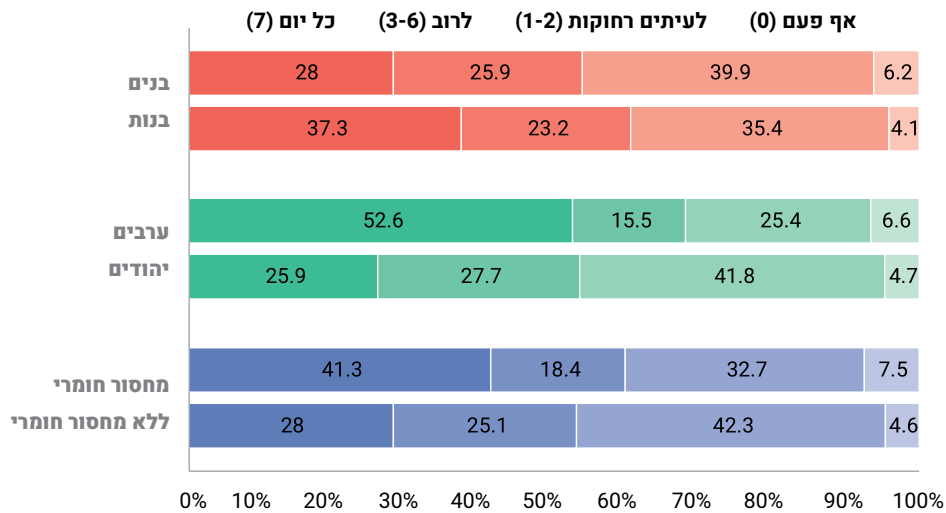
גרף 46: כמה ימים בשבוע אתה צופה בטלוויזיה? (בני 10 ו-12, באחוזים)

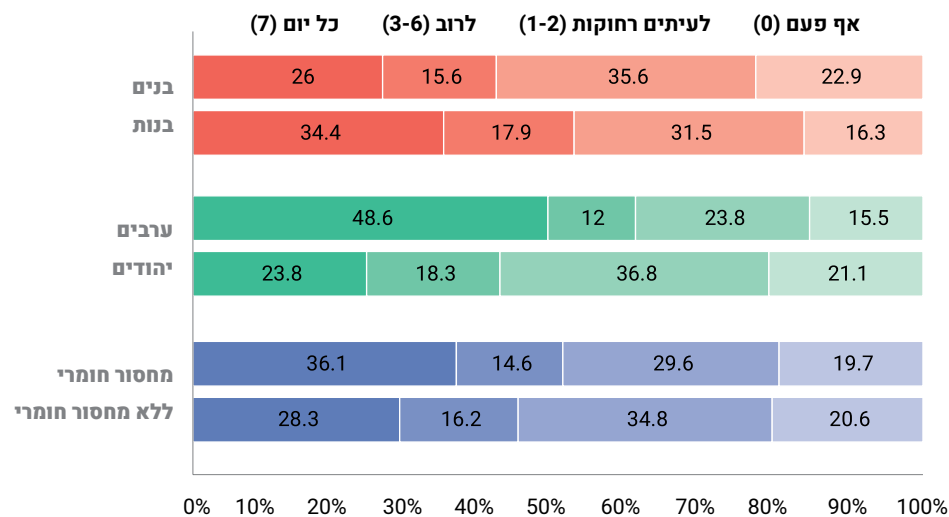
גרף 47: כמה ימים בשבוע אתה מכין שיעורי בית או לומד מחוץ לשעות בית הספר? (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 48: כמה ימים בשבוע אתה עוזר בעבודות הבית? (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 49: כמה ימים בשבוע אתה מטפל באחים ובאחיות שלך או בבני משפחה אחרים? (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרפים 48 ו-49 מראים הבדל של ממש בין המגזרים בתדירות העזרה לבית ולמשפחה, כאשר ילדים ערבים מדווחים על תדירות כפולה (בדירוג "כל יום") מהתדירות של ילדים יהודים. הנתונים מראים גם שכחצית מהילדים הערבים בישראל עוזרים במטלות הבית והמשפחה יום-יום. הגרפים מראים כי בנות עוזרות בבית יותר מבנים וכי ילדים החיים במחסור חומרי עוזרים בבית יותר מילדים שאינם חיים במחסור, והפערים בדירוג של תדירות יום-יומית ("כל יום") בעזרה במטלות הבית ובטיפול בבני המשפחה עומדים על כ 10%.

בפעילויות האישיות (צפייה בטלוויזיה ושיעורי בית, גרפים 46 ו-47) יש הבדל ניכר יחיד בין ערבים ליהודים – יותר ילדים ערבים (פי 1.5) מקדישים בכל יום זמן להכנת שיעורי בית וללמידה נוספת.

מדדי איכות החיים בהשוואה בין הפריפריה למרכז

הספרות בנושא הפערים בין החיים במרכז לחיים בפריפריה ובין החיים בעיר לחיים ביישובים כפריים קטנים מראה השפעה מעורבת של מקום המגורים על איכות החיים. מצד אחד בעיר ובמרכז יש גישה רבה לשירותים ואפשרויות רבות יותר של מסגרות חינוך, מקומות עבודה וכדומה. מצד אחר המגורים במרכז ובעיר כרוכים בצפיפות, בזיהום אוויר ועוד. ולהפך: מצד אחד במרחב הכפרי הפריפריאלי יש פחות גישה לשירותים, לעבודה ולחינוך, ומצד אחר החיים בו נהנים משקט, משטחים פתוחים, ממסגרת קהילתית ועוד. בפרק זה ביקשנו להבין כיצד גורמים אלו משפיעים על שביעות הרצון של הילדים מהחיים בישראל.

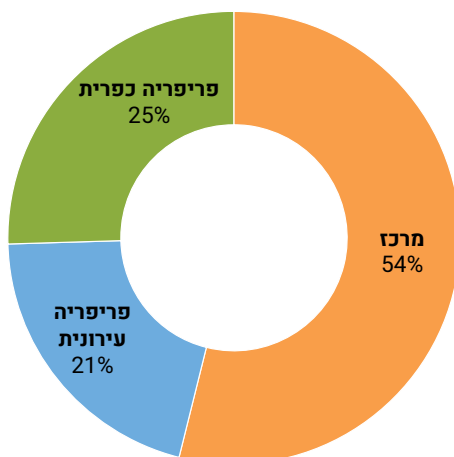
5.1 אזורי מגורים – מהמרכז לפריפריה

אזורי המגורים בדוח זה נחלקים למרכז, פריפריה עירונית ופריפריה כפרית. אזורי המגורים נקבעו על פי מדד הפריפריה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2015) – סך השקלול של פוטנציאל הנגישות של היישוב (שני שלישים מהסכום) עם הקרבה שלו למחוז תל אביב, המרכז הכלכלי והגאוגרפי של ישראל (שליש מהסכום). פוטנציאל הנגישות של יישוב מבטא את קרבתה לכל אחד מהיישובים האחרים בארץ, בשקלול יחסי לגודל האוכלוסייה שלה. מדד הפריפריה מדרג את היישובים בסולם של עשרה דירוגים: חמשת הנמוכים (1-5) נחשבים פריפריה, וחמשת הגבוהים (6-10) נחשבים מרכז.

כדי להפריד בין יישובי פריפריה גדולים למדי (50,000-200,000 תושבים) ובין יישובי פריפריה קטנים כמו קיבוץ שחיים בו כ-1,000 תושבים או כפר ערבי שחיים בו כ-5,000 תושבים, בחרנו ליצור נקודת חיתוך נוספת ליישובי הפריפריה: יישובים נחשבים פריפריה עירונית אם חיים בהם יותר מ-20,000 תושבים (גודל האוכלוסייה המוגדרת לעיר בישראל), ויישובים נחשבים פריפריה כפרית אם חיים בהם פחות מ-20,000 תושבים.

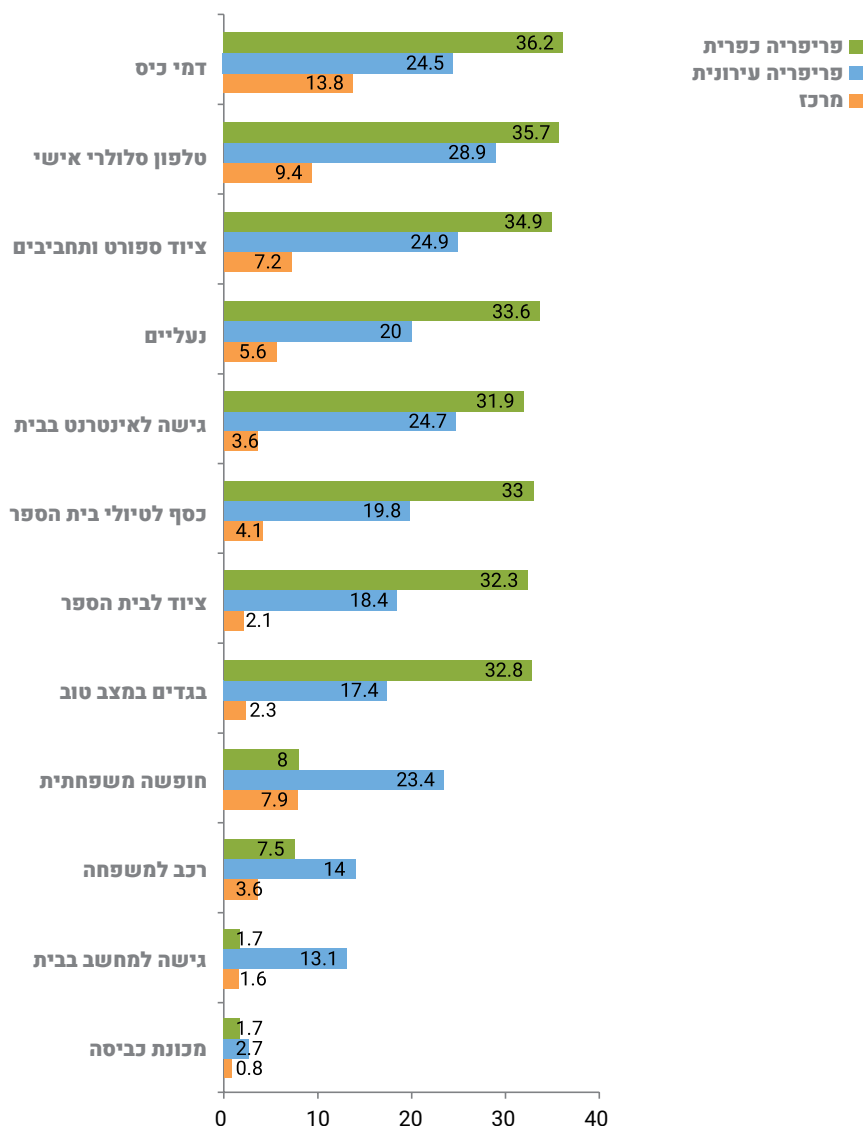
בפרק זה יוצגו שאלות נבחרות מתוך הנתונים של בני ה-10 וה-12 תחת החלוקה לפריפריה ומרכז. יש לציין כי בפרק זה, בשל החשיבות של ההיבטים החומריים בהקשר של פריפריה ומרכז לא היה ניתן להשתמש בנתונים של ילדי המגזר החרדי משום שכאמור הם קיבלו שאלון מקוצר שאין בו כל פריטי מדד המחסור, ולכן הדגימה עליה בוצעו עיבודים אלה היתה קטנה יותר (N=2,733). סך הכול 1,473 מילדי המדגם גרים במרכז, 565 בפריפריה העירונית ו-695 בילדים בפריפריה הכפרית.

תרשים 8: התפלגות הילדים לפי מרכז ופריפריה

5.2 תנאים חומריים-כלכליים

גרף 50: שיעור הילדים החסרים את כל אחד מהפריטים, לפי מקום מגורים (בני 10 ו-12, באחוזים)

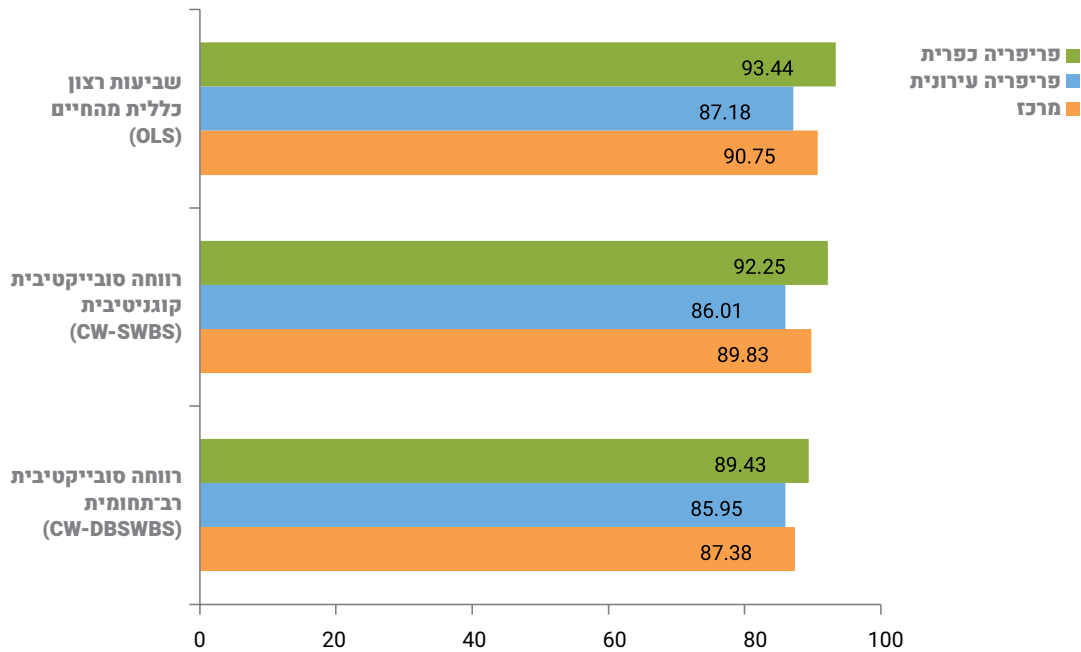
השוואה בין אזורי המגורים מראה כי במרכז יש שיעורי מחסור נמוכים הרבה יותר, ודמי כיס הם הפריט היחיד שחסר ליותר מ-10% מהילדים (13.8%). שיעורי המחסור הגבוהים הם בפריפריה הכפרית, כך שיותר מ-30% מהילדים באזור זה מדווחים על מחסור ברוב הפריטים (שמונה). עם זאת מעניין ששיעור הילדים בפריפריה הכפרית שאין להם גישה למחשב בבית (1.7%) כמעט זהה לשיעור הילדים שאין להם גישה למחשב וחיים במרכז (1.6%) ונמוך הרבה יותר משיעור הילדים שאין להם גישה למחשב וחיים בפריפריה העירונית (13.1%).

השיעור הממוצע של מחסור חומרי של פריטים בפריפריה העירונית נמוך מעט מהשיעור הממוצע של הפריפריה הכפרית ועומד על כ-20% לרוב הפריטים. עם זאת ילדים בפריפריה העירונית דיווחו על שיעורי מחסור גבוהים למדי, ואף גבוהים יותר מהמחסור בפריפריה הכפרית בכמה פריטים – חופשה משפחתית (23.4%), רכב למשפחה (14%), גישה למחשב (13.1%) ומכונת כביסה (2.7%).

5.3 מדדי רווחה סובייקטיבית לפי אזור מגורים

בחלק זה הושוּו מדדי הרווחה הסובייקטיבית בקרב ילדים משלושת אזורי המגורים.

גרף 51: ממוצעי מדדי הרווחה הסובייקטיבית לפי אזורי מגורים (ממוצעים)

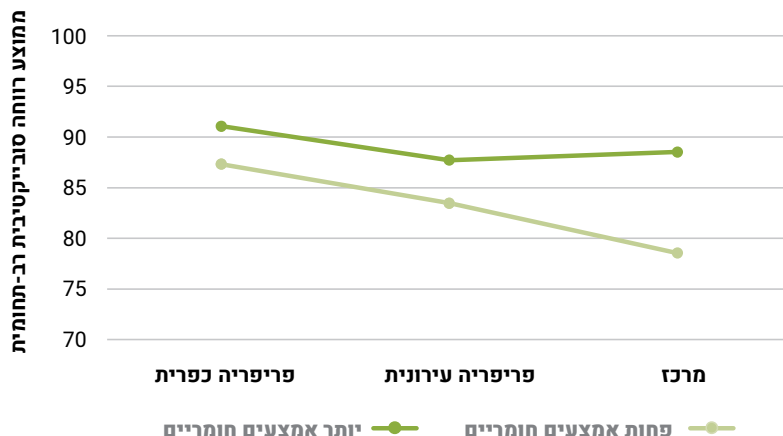

בכל מדדי הרווחה הסובייקטיבית נמצאו הבדלים מובהקים בין כל אזורי המגורים (המבחנים הסטטיסטיים אינם מוצגים). במדד שביעות הרצון מהחיים ובמדד הרווחה הקוגניטיבית ממוצעי שביעות הרצון בקרב ילדים בפריפריה הכפרית גבוהים באופן מובהק מהממוצעים של ילדי המרכז והפריפריה העירונית, בעוד ילדי הפריפריה העירונית הביעו את מידת שביעות הרצון הנמוכה ביותר. במדדי הרווחה הסובייקטיבית הרב-תחומית נמצאו הבדלים מובהקים בין הילדים החיים בפריפריה הכפרית לבין שתי הקבוצות האחרות אשר דיווחו על שביעות רצון נמוכה יותר.

5.4 הקשר בין אזורי מגורים לרווחה סובייקטיבית ומחסור כלכלי

מבחנים סטטיסטיים לא הצביעו על קשר של ממש בין אזור המגורים (מרכז או פריפריה) לבין גיל, לאום ומגדר. עם זאת נמצא קשר מובהק בין רמת המחסור החומרי של הילדים לבין אזור המגורים שלהם. לאור זאת בחנו באופן ממוקד את הקשר בין מחסור חומרי ואזור המגורים למדדי הרווחה הסובייקטיבית. מגמה דומה עלתה בשלושת המדדים, והיא מוצגת במדד הרווחה הסובייקטיבית הרב-תחומית כדוגמא.

גרף 52: הקשר בין אזורי מגורים ובין מחסור חומרי במדד רווחה סובייקטיבית רב-תחומית

בחינת הקשר באופן ממוקד העלתה כי יש הבדלים מובהקים בין קבוצות אזורי המגורים ברמות הרווחה הסובייקטיבית הרב-תחומית בין ילדים שיש להם יותר אמצעים חומריים ובין ילדים שיש להם פחות אמצעים. גרף 52 מראה שילדים החיים במחסור חומרי וגרים במרכז מדווחים על רווחה סובייקטיבית נמוכה הרבה יותר מילדים החיים במחסור חומרי וגרים בפריפריה בכלל ובמיוחד לעומת הפריפריה הכפרית. לעומת זאת כאשר ילדים אינם חיים במחסור, ההבדלים בין אזורי המגורים קטנים. בניסיון להבין לעומק את ההבדלים שהוצגו לעיל, בתרשים 9 מוצגת השוואה בין חמשת תחומי החיים המיוצגים במדד הרווחה הסובייקטיבית הרב-תחומית בקרב ילדים החיים במחסור חומרי.

תרשים 9: ממוצעי מדד הרווחה הסובייקטיבית הרב-תחומית של ילדים החיים במחסור חומרי, לפי אזורי מגורים

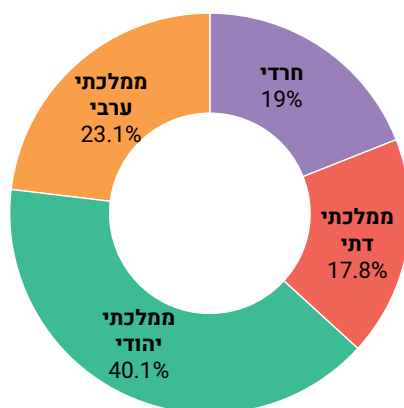
תרשים 9 מראה כי בקרב ילדים שחיים במחסור חומרי, יש הבדל מובהק בשביעות הרצון של ילדים החיים בפריפריה כפרית מהמראה שלהם ומהאזור שבו הם גרים לעומת ילדים החיים בפריפריה עירונית ובמרכז, לטובת הילדים בפריפריה הכפרית. נוסף על כך, שביעות הרצון של ילדים החיים במרכז מחבריהם ומהחוויה הבית ספרית שלהם נמוכה הרבה יותר משביעות הרצון של ילדים החיים בפריפריה. ממצאים אלו מראים שניתן כי הפריפריה הכפרית מסוגלת להוות גורם מגן על רמת איכות החיים של ילדים החיים במחסור חומרי. בד בבד נראה כי מצבם של ילדים החיים במחסור חומרי במרכז הוא החמור ביותר בכלל התחומים.

מדדי איכות החיים בהקשר של דת ורוחניות

פרק זה מציג את הנתונים שעלו מתשובות הילדים בני ה-10 וה-12 בנושא דת ורוחניות. הנתונים על השיוך הדתי ועל מידת הדתיות והרוחניות של הילדים מבוססים על תשובות הילדים עצמם, אלא אם מצוין אחרת. החלוקה לפי מגזרים נעשתה לפי השיוך של משרד החינוך, למעט בתי הספר החרדיים אשר הוגדרו על פי גרסת השאלון – בתי הספר שביקשו למלא את גרסת השאלון המקוצרת (על פי הרגישויות במגזר החרדי) הם בתי הספר שהוגדרו חרדיים. יש לציין כי לא תמיד הייתה התאמה בין בקשה זו ובין הגדרת הפיקוח של בית הספר במשרד החינוך שבית הספר שייך לחינוך החרדי.

תרשים 10: שיעור הילדים לפי השיוך המגזרי של בית הספר (בני 10 ו-12, באחוזים)

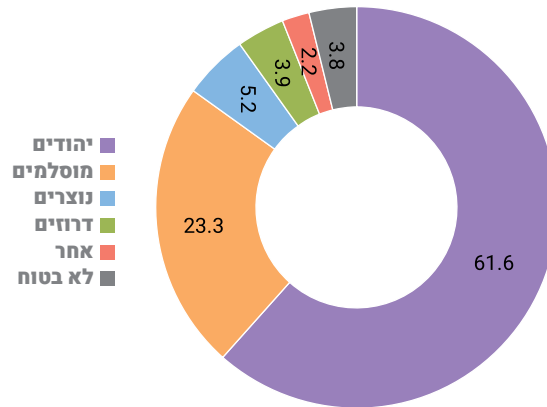

גרף זה מציג את שיעורי הילדים שענו על השאלות בפילוח לפי השיוך המגזרי של בית הספר. ניתן לראות שבדגימה בפועל היו כ-40% ילדים מבתי ספר יהודיים ממלכתיים (N=1,245), כ-23% מהילדים מבתי ספר ערביים ממלכתיים (N=715), 19% מבתי ספר חרדיים (N=589) וכ-18% מבתי ספר בפיקוח ממלכתי-דתי (N=552). יש לציין שסוג הפיקוח של בית הספר אינו מעיד תמיד בהכרח על השיוך הדתי ועל מידת הדתיות של הילדים, ולכן בחלק הבא מוצגת התפלגות הילדים על פי תשובותיהם.

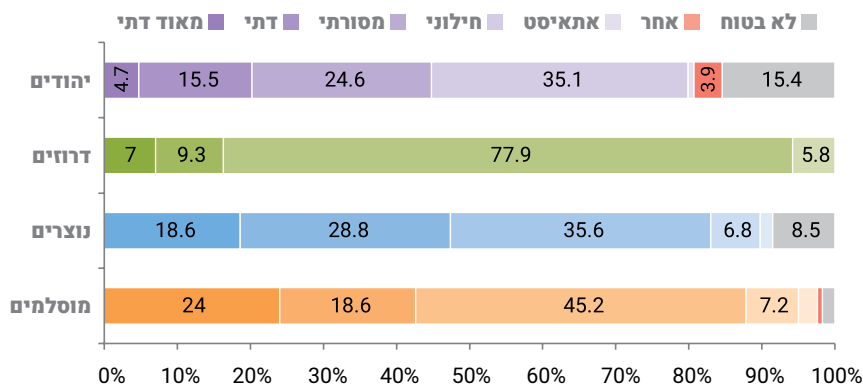
6.1 השייך הדתי ומידת הדתיות של הילדים

בחלק זה התבקשו הילדים לדווח על השייך הדתי שלהם ועל מידת הדתיות שלהם.

תרשים 11: התפלגות השייך הדתי של הילדים (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 53: מידת הדתיות לפי השייך הדתי (בני 10 ו-12, באחוזים)

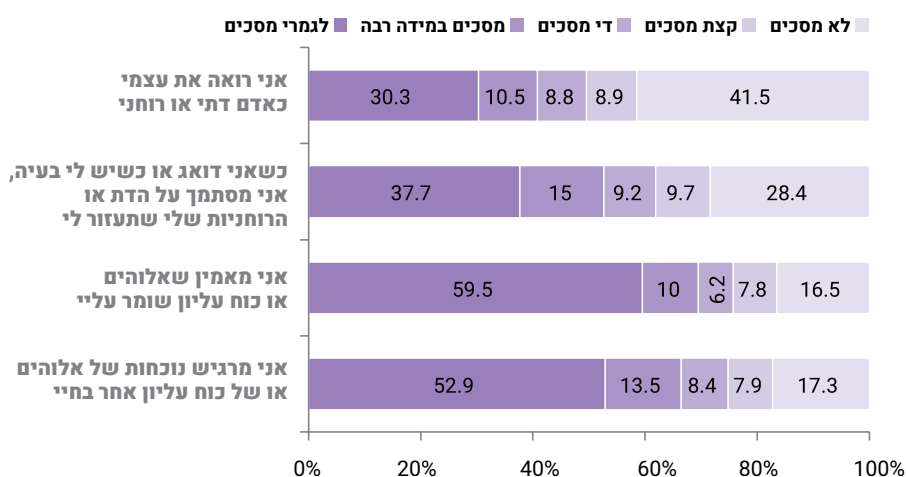

ניתן לראות שילדים יהודים דיווחו על מידת דתיות נמוכה מילדים דרוזים, נוצרים ומוסלמים. כ-15% מהיהודים ענו שהם אינם בטוחים שהם יודעים מה מידת הדתיות שלהם. בקרב הדרוזים שיעור גבוה של ילדים (78%) הגדירו את עצמם מסורתיים. בקרב הנוצרים כמעט 30% הגדירו את עצמם דתיים.

6.2 העמדות בענייני דת ורוחניות

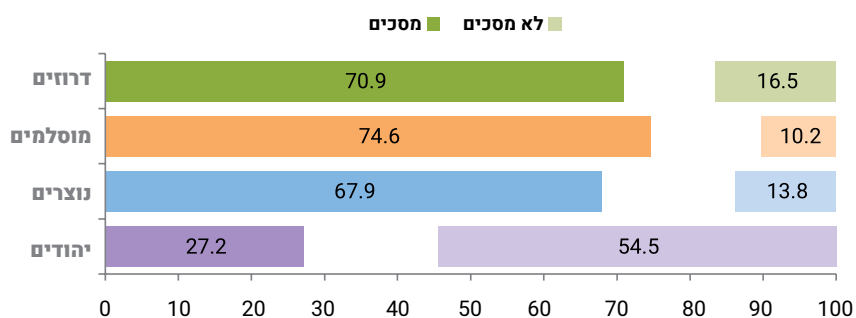
בשאלון נשאלו הילדים על עמדותיהם בענייני דת ורוחניות באמצעות ארבעה היגדים שונים והתבקשו לדווח על תדירות הפעולות הדתיות או הרוחניות שלהם בחיי היום-יום. מדידה זו מתבססת על המדד למדידת דתיות רב-ממדית BMMR (Brief Multidimensional Measurement of Religiousness) של מוסד פטזר (Fetzer Institute, 1999) שהותאם לילדים (Holder, Coleman & Wallace, 2010). להלן התפלגות מידת ההסכמה להיגדים בכלל הדגימה, ולאחר מכן התפלגות מידת ההסכמה ואי-ההסכמה להיגדים הללו בחלוקה לפי דת.

גרף 54: עמדות בנוגע לדת ורוחניות (בני 10 ו-12, באחוזים)

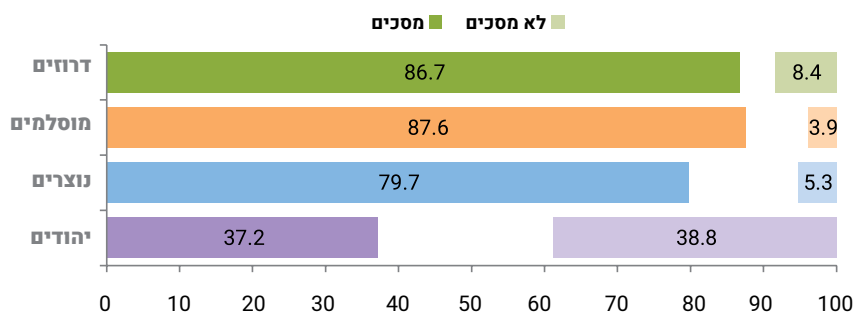

גרף 54 מראה שמרבית הילדים דיווחו כי הם מאמינים שאלוהים או כוח עליון שומר עליהם. מעט יותר ממחצית הילדים הסכימו לגמרי או הסכימו במידה רבה שכשיש להם בעיה הם מסתמכים על הדת או הרוחניות. בד בבד רק מעט פחות משליש מהילדים הגדירו את עצמם דתיים או רוחניים.

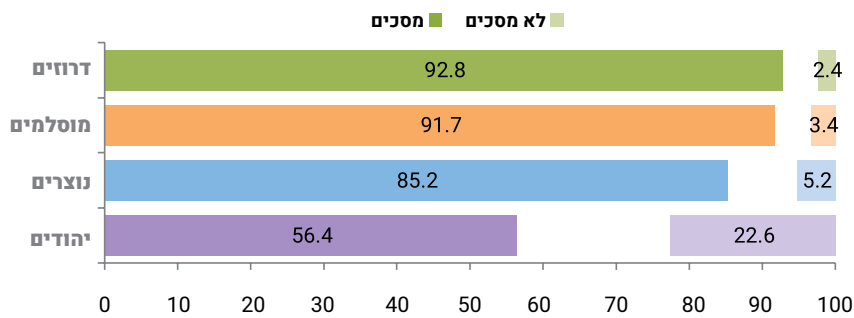
גרף 55: אני רואה את עצמי כאדם דתי או רוחני (לפי דת, בני 10 ו-12, באחוזים)

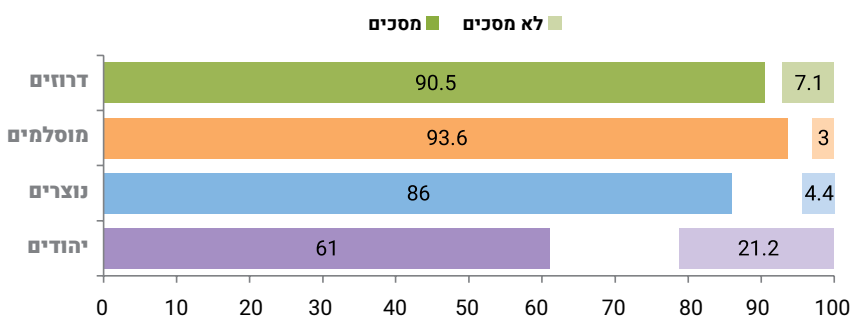
גרף 56: כשאני דואג או כשיש לי בעיה, אני מסתמך על הדת או הרוחניות שלי שתעזור לי (לפי דת, בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 57: אני מאמין שאלוהים או כוח עליון אחר שומר עליי (לפי דת, בני 10 ו-12, באחוזים)

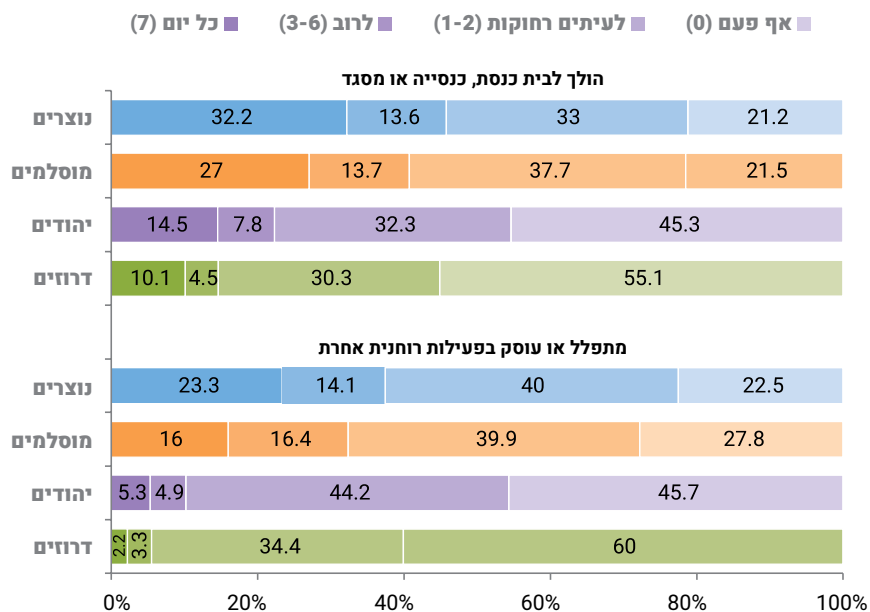

גרף 58: אני מרגיש נוכחות של אלוהים או של כוח עליון אחר בחיי (לפי דת, בני 10 ו-12, באחוזים)

הגרפים למעלה מציגים מגמה ברורה שבה ילדים יהודים מביעים מידת רוחניות נמוכה הרבה יותר משאר הדתות, כאשר קצת פחות מ-30% מגדירים את עצמם דתיים, בעוד שכ-70% מהנוצרים, המוסלמים והדרוזים כן מגדירים כך את עצמם. שיעורי ההסכמה להיגדים בענייני רוחניות במגזר היהודי נמוכים אף הם, ויותר מ-50% לא הסכימו שהם רואים בעצמם דתיים או רוחניים. בד בבד נראה כי ילדים דרוזים ומוסלמים מביעים הסכמה רבה מאוד להיגדים רוחניים, ושיעור המסכימים הוא כ-90%.

גרף 59: תדירות ביצוע פעולות דתיות בשבוע (לפי דת, בני 10 ו-12, באחוזים)

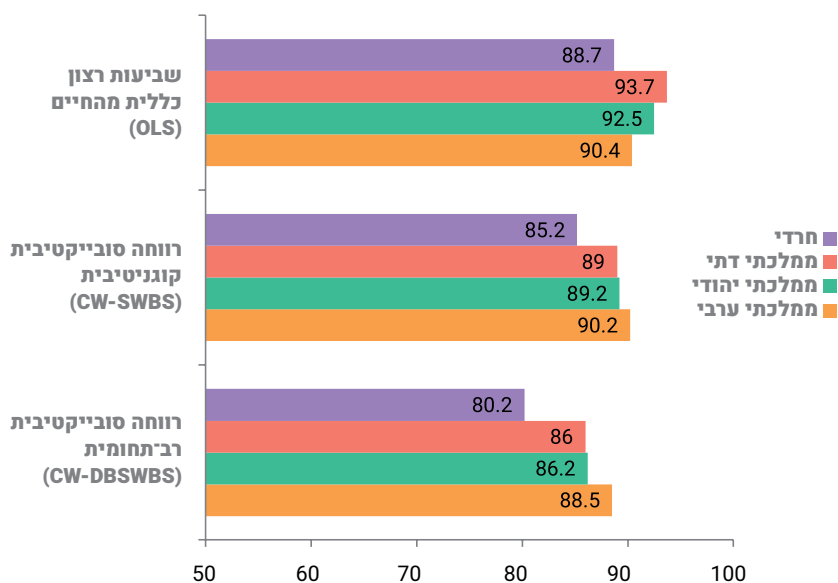

גרף 59 מעיד כי תדירות הפרקטיקה הדתית של הילדים נמוכה למדי, שכן בכל הדתות מרבית הילדים משתתפים בפעולות דתיות לעיתים רחוקות או אינם משתתפים כלל. מעניין שהדרוזים דיווחו על פרקטיקה דתית נמוכה מאוד, ואילו בשאלות האמונות הדתיות הם הביעו אמונה גבוהה (גרפים 55–58). בד בבד, ילדים נוצרים ומוסלמים עוסקים בפרקטיקה דתית בתדירות גבוהה הרבה יותר מיהודים ודרוזים, אך ילדים נוצרים העידו באופן יחסי על פחות תמיכה בעמדות רוחניות לעומת הדרוזים והמוסלמים.

6.3 הקשר בין דת ורוחניות למדדי אושר ורווחה סובייקטיבית

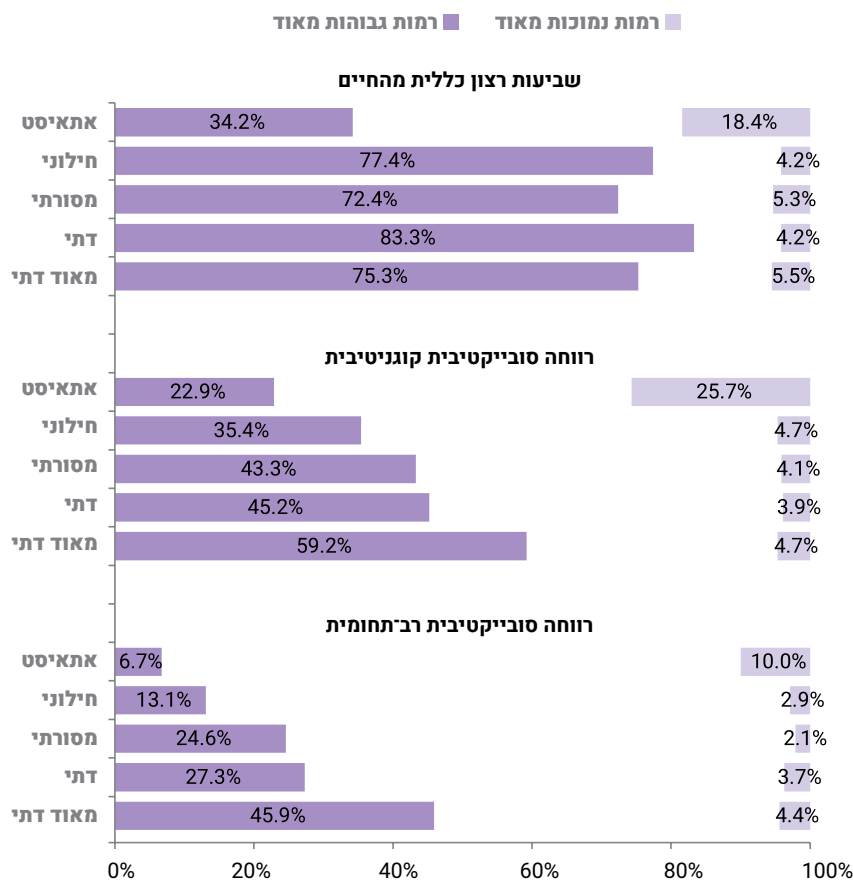
חלק זה מציג את הקשר בין השיוך הדתי ומידת הדתיות והרוחניות של הילדים לבין מדדי הרווחה הסובייקטיבית שלהם אשר הוצגו בפרק 3 – שביעות רצון כללית מהחיים (OLS), רווחה סובייקטיבית קוגניטיבית (CW-SWBS) ורווחה סובייקטיבית רב-תחומית (CW-DBSWBS).

גרף 60: ממוצעי מדדי הרווחה לפי השיוך המגזרי של בית הספר (בני 10 ו-12, ממוצעים)

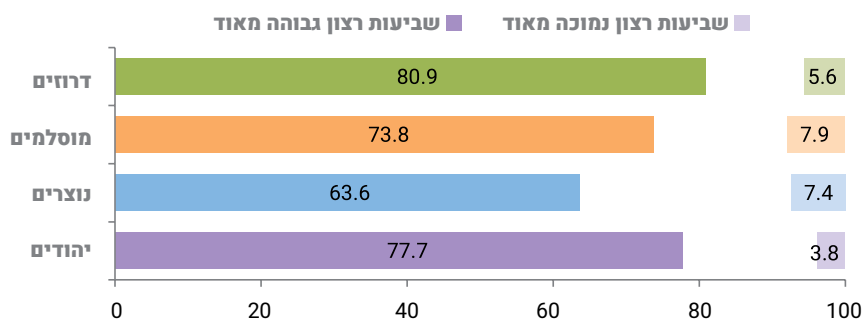
כאשר בוחנים את מדדי הרווחה הסובייקטיבית בחלוקה לפי השיוך המגזרי של בית הספר של הילדים, מצטיירת תמונה מורכבת שאינה תמיד עקבית בכל המדדים. אחת המגמות הברורות היא שממוצע הרווחה הסובייקטיבית של ילדים חרדים נמוך ביחס לשאר הקבוצות. ילדים ערבים דיווחו על ממוצע גבוה מעט יותר מהקבוצות האחרות במדד הקוגניטיבי ובמדד הרב-תחומי. בגרפים שלהלן (61–64) מוצגים שיעורי הילדים שדירגו דירוג גבוה מאוד (דירוג 100) או נמוך מאוד (נמוך מ-50) בכל אחד ממדדי הרווחה הסובייקטיבית, בהתפלגות לפי מידת דתיות ולפי דת.

גרף 61: שיעורי הילדים שדיווחו על רווחה גבוהה מאוד ונמוכה מאוד במדדי רווחת החיים לפי מידת הדתיות (בני 10 ו-12, באחוזים)

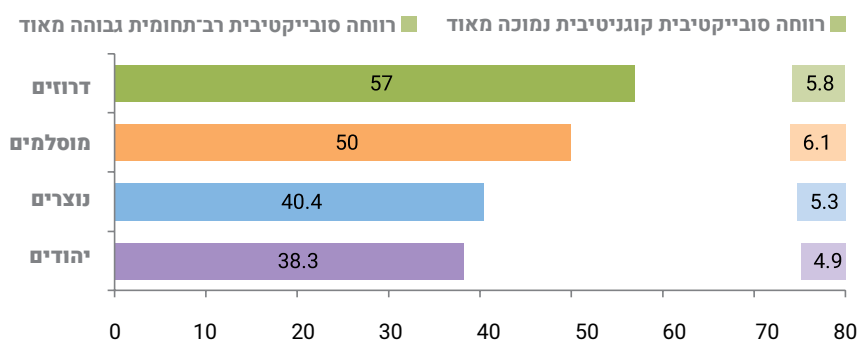

כאשר מפלחים את הילדים לפי מידת הדתיות שלהם, נראה כי ילדים דתיים מאוד מדווחים על רמות רווחה סובייקטיביות גבוהות מהאחרים בשניים מהמדדים (המדד הקוגניטיבי והרב-תחומי). ממצא זה עומד בסתירה לממצאים הקודמים לגבי ילדים חרדים, ועם זאת יש לציין כי ילדים חרדים לא התבקשו בסקר לענות על השאלה לגבי מידת דתיותם. ממצא בולט נוסף הוא כי שיעור הילדים האתאיסטים שדירגו גבוה מאוד את מדדי הרווחה הסובייקטיבית היה נמוך, ואילו שיעור הילדים שדירגו דירוג נמוך מאוד את מדדי הרווחה הסובייקטיבית היה גדול בקרב קבוצה זו, בין 10% ל-26%.

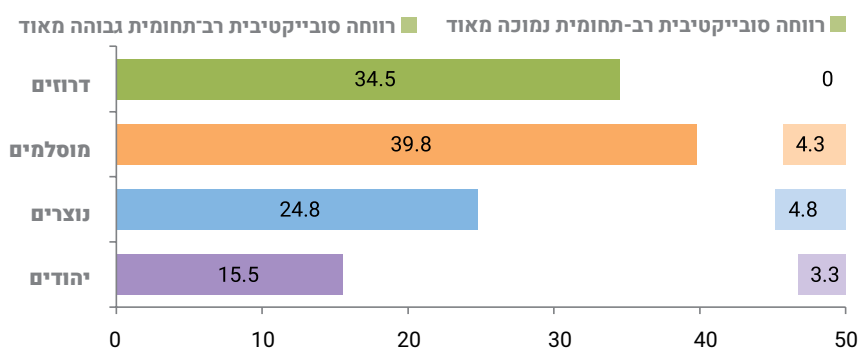
גרף 62: שיעורי הילדים שדירגו שביעות רצון כללית מהחיים גבוהה מאוד ונמוכה מאוד (OLS) לפי דת (בני 10 ו-12, באחוזים)

גרף 63: שיעורי הילדים בני 10 ו 12 שדירגו רווחה סובייקטיבית קוגניטיבית (CW-SWBS) גבוהה מאוד ונמוכה מאוד לפי דת (באחוזים)

גרף 64: שיעורי הילדים בני 01 ו 21 שדירגו רווחה סובייקטיבית רב-תחומית (CW-DBSWBS) גבוהה מאוד ונמוכה מאוד לפי דת (באחוזים)

גרפים 62 ו-63 מראים שהשיעור הרב ביותר של ילדים שיש להם שביעות רצון כללית גבוהה ורווחה סובייקטיבית קוגניטיבית גבוהה הוא בקרב ילדים דרוזים. במדד שביעות הרצון הכללית, אחרי הדרוזים באים ילדים יהודים, מוסלמים ולבסוף נוצרים (גרף 62), ואילו במדד הרווחה הסובייקטיבית הקוגניטיבית, אחרי הדרוזים באים ילדים מוסלמים, נוצרים ולבסוף יהודים. בבחינת הרווחה הסובייקטיבית הרב-תחומית המגמה משתנה: בקרב המוסלמים נמצא השיעור הגבוה ביותר של מדרגי שביעות רצון גבוהה, אחריהם הדרוזים שיש להם שיעור אפסי של ילדים במדד הנמוך, נוצרים ולבסוף יהודים (גרף 64). שיעור גבוה למדי של ילדים שהעידו על רווחה סובייקטיבית נמוכה נמצא בקרב ילדים מוסלמים ונוצרים, 4%-8%.

נספח 1: מדד המחסור החומרי

מדד המחסור החומרי פותח במחקר זה בדומה לכלים קודמים שפותחו בארץ (Gross-Manos, 2015) ובעולם (Main et al., 2017). המדד כלל 12 פריטים, והילדים נשאלו אם הם ברשותם: בגדים במצב טוב, שני זוגות נעליים במצב טוב, מכונת כביסה, כסף לטיולי בית ספר, גישה למחשב בבית, גישה לאינטרנט, ציוד לספורט ולתחביבים, טלפון סלולרי, דמי כיס, רכב משפחתי, ציוד לבית הספר וחופשה משפחתית (ב-12 החודשים האחרונים). ניקוד זה הותאם לאחר מכן לסולם של 0-12, ולכל פריט ניתן משקל שווה. האלפא של קרונבך של המדד הייתה 0.88.

נקודת החיתוך שלפיה הוגדר מחסור חומרי חושבה באמצעות סדרת מבחני שונות (ANOVA) על פי הפרוטוקול של גורדון ואחרים (Gordon et al., 2006). בתהליך זה נעשה זיהוי של הנקודה שבה ההבדלים בין הקבוצות מרביים וההבדלים בתוך הקבוצות מזערניים ביחס למשתנים הקשורים לנושא של מחסור חומרי. בהיעדר נתוני הכנסה של ההורים, השתמשנו בארבעה משתנים תלויים שידוע כי הם קשורים להכנסות, כפי שעשתה גרוס-מנוס (Gross-Manos, 2015). משתנים אלו שימשו בארבעה מבחני ANOVA – שניים ברמת הילד: (1) תדירות הדאגה באשר לכסף; (2) שביעות רצון ממה שיש לו; ושניים ברמת היישוב של בית הספר: (3) ממוצע הכנסה; ו-(4) שיעור אנשים עם תואר אקדמי. המשתנה הבלתי תלוי היה מחסור חומרי בחלוקה לפי חמש נקודות חיתוך: "לא חסר שום פריט" לעומת "חסר פריט אחד לפחות", "חסר עד פריט אחד" לעומת "חסרים שניים לפחות" וכן הלאה. נקודת החיתוך הוגדרה היכן שהציון F היה הגבוה ביותר, שכן בנקודה זו השונות בין הקבוצות היא הגבוהה ביותר לעומת השונות בתוך הקבוצות. המבחנים בארבעת המשתנים הצביעו על אותה נקודות חיתוך שלפיה ילדים שחסרים להם שני פריטים ומעלה ניתן לראות בהם ילדים החיים במחסור חומרי. קבוצה זו הייתה 26.9% מהמדגם.

טבלה 3: מבחני שונות למציאת נקודת החיתוך האופטימלית בין קבוצות המחסור החומרי

תוצאות מבחן F				
מספר הפריטים החסרים	ממוצע הכנסה ביישוב בית הספר	שביעות רצון מהדברים שיש	תדירות דאגה באשר לכסף	אחוז בעלי השכלה גבוהה ביישוב בית הספר
None vs. >1	93.090	142.606	90.042	73.216
<1 vs. >2	107.397	149.293	98.947	78.242
<2 vs. >3	93.963	91.541	52.129	68.616
<3 vs. >4	64.006	44.017	29.554	47.347
<4 vs. >5	48.255	17.106	16.937	35.766

נספח 2: מפת מדד הפריפריאליות

(הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2015)

רשימת המקורות

הלמ"ס (2017). מדד הפריפריאליות 2015. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

Andresen, S., Fegter, S., Hurrelmann, K., Pupeter, M., & Schneekloth, U. (2015). Child poverty in Germany: Conceptual aspects and core findings. In E. Fernandez (Ed.), *Theoretical and empirical insights into child and family poverty, children's well-being: Indicators and Research*, 10. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-17506-5_8

Ben-Arieh, A. (2005). Where are the children? Children's role in measuring and monitoring their well-being. *Social Indicators Research*, 74(3), 573-596.

Ben-Arieh, A. (2008). The child indicators movement: Past, present, and future. *Child Indicators Research*, 1(1), 3-16.

Ben-Arieh, A., Casas, F., Frones, I., & Korbin, J. E. (2014). Multifaceted concept of child well-being. *Handbook of child well-being: Theories, methods and policies in global perspective*, 1-27.

Bradshaw, J., Martorano, B., Natali, L., & De Neubourg, C. (2013). Children's subjective well-being in rich countries. *Child Indicators Research*, 6(4), 619-635.

Campbell, A., Converse, P. E., & Rogers, W. L. (1976). *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*. New York, Russell Sage: Nueva York.

Casas, F. (2011). Subjective social indicators and child and adolescent well-being. *Child Indicators Research*, 4(4), 555-575.

Casas, F. (2016). Children, adolescents and quality of life: The social sciences perspective over two decades. In F. Maggino (Ed.), *A life devoted to quality of life: Festschrift in honor of Alex C. Michalos*. Dordrecht: Springer. 3-21.

Casas, F., & Rees, G. (2015). Measures of children's subjective well-being: Analysis of the potential for cross-national comparisons. *Child Indicators Research*, 8, 49-69.

Casas, F., Sarriera, J. C., Abs, D., Coenders, G., Alfaro, J., Saforcada, E., & Tonon, G. (2012). Subjective indicators of personal well-being among adolescents. Performance and results for different scales in Latin-language speaking countries: A contribution to the international debate. *Child Indicators Research*, 5(1), 1-28.

Cummins, R. A. (2003). Normative life satisfaction: Measurement issues and a homeostatic model. *Social Indicators Research*, 64(2), 225-256.

Delle Fave, A., Massimini, F., & Bassi, M. (2011). Hedonism and eudaimonism in positive psychology. In Psychological Selection and Optimal Experience Across Cultures. *Cross-Cultural Advancements in Positive Psychology*, 2. Springer, Dordrecht. 3-18.

Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 31(2), 103-157.

Diener, E. D., & Suh, M. E. (1997). Subjective well-being and age: An international analysis. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 17, 304-324.

Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? *Social Indicators Research*, 57(2), 119-169.

- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 403–425.
- Dinisman, T., & Ben-Arieh, A. (2016). The characteristics of children's subjective well-being. *Social Indicators Research*, 126(2), 555-569.
- Fetzer Institute, National Institute on Aging Working Group. (1999). *Multidimensional measurement of religiousness, spirituality for use in health research*. A report of a national working group supported by the Fetzer Institute in collaboration with the National Institute on Aging. Kalamazoo, MI: Fetzer Institute.
- Gordon, D. (2006). The concept and measurement of poverty. In C. Pantazis, D. Gordon, & R. Levitas (Eds.), *Poverty and social exclusion in Britain: The millennium survey*. Bristol: Policy Press. 29-70.
- Gross-Manos, D. (2015). Material deprivation and social exclusion of children: Lessons from measurement attempts among children in Israel. *Journal of Social Policy*, 44(1), 105-125.
- Gross-Manos, D. (2017). Material well-being and social exclusion association with children's subjective well-being: Cross-national analysis of 14 countries. *Children and Youth Services Review*, 80, 116-128.
- Handelsman, Y. (2017). *We are not puppets: How children understand and perceive the concepts of child maltreatment* (Master's thesis). The Hebrew University of Jerusalem, Israel.
- Holder, M. D., Coleman, B., & Wallace, J. M. (2010). Spirituality, religiousness, and happiness in children aged 8–12 years. *Journal of Happiness Studies*, 11(2), 131-150.
- Huebner, E. S. (1991). Correlates of life satisfaction in children. *School Psychology Quarterly*, 6(2), 103–111.
- Huebner, E. S., & Hills, K. J. (2013). Assessment of subjective well-being in adolescents. In D. H. Saklofske, C. R. Reynolds, & V. L. Schwann (Eds.), *The Oxford handbook of child psychological assessment*. New York, NY: Oxford University Press. 773-787.
- Huebner, E. S., Antaramian, S. P., Hills, K. J., Lewis, A. D., & Saha, R. (2011). Stability and predictive validity of the brief multidimensional students' life satisfaction scale. *Child Indicators Research*, 4(1), 161–168.
- Kingdon, G. G., & Knight, J. (2006). Subjective well-being poverty vs. income poverty and capabilities poverty?. *The Journal of Development Studies*, 42(7), 1199-1224.
- Kosher, H., & Ben-Arieh, A. (2017). Religion and subjective well-being among children: A comparison of six religion groups. *Children and Youth Services Review*, 80, 63-77.
- Kosher, H., & Ben-Arieh, A. (2017). What children think about their rights and their well-being: A cross-national comparison. *American Journal of Orthopsychiatry*, 87(3), 256.
- Main, G. (2013). *A child derived material deprivation index*. Doctoral dissertation, University of York.
- Main, G., & Bradshaw, J. (2012). A child material deprivation index. *Child Indicators Research*, 5(3), 503–521.
- Main, G., Montserrat, C., Andresen, S., Bradshaw, J., & Lee, B. J. (2017). Inequality, material well-being, and subjective well-being: Exploring associations for children across 15 diverse countries. *Children and Youth Services Review*, 97, 3-13.
- Marks, G. N. (2007). Income poverty, subjective poverty and financial stress. *Australian Government Social Policy Research Paper*, (29). Australia, Canberra: FaCSIA.
- Marques, S. C., Lopez, S. J., & Pais-Ribeiro, J. L. (2011). "Building hope for the future": A program to foster strengths in middle-school students. *Journal of Happiness Studies*, 12(1), 139–152.
- Park, N. (2004). The role of subjective well-being in positive youth development. *The Annals of the American*

Academy of Political and Social Science, 591(1), 25–39.

Park, N., & Huebner, E. S. (2005). A cross-cultural study of the levels and correlates of life satisfaction among adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 444–456.

Rees, G., & Main, G. (Eds.). (2015). *Children's views on their lives and well-being in 16 countries: A report on the Children's worlds survey, 2013-14*. Children's Worlds.

Rees, G., Goswami, H., & Bradshaw, J. (2010). *Developing an index of children's subjective well-being in England*. London, England: The Children's Society.

Seligson, J. L., Huebner, E.S., & Valois, R. F. (2003). Preliminary validation of the brief multidimensional students' life satisfaction scale (BMSLSS). *Social Indicators Research*, 61(2), 121-145.

The Children's Society. (2013). *The Good Childhood Report 2013*. London: The Children's Society.

The Children's Society. (2017). *The Good Childhood Report 2017*. London: *The Children's Society*.

The Children's Society. (2018). *The Good Childhood Report 2018*. London: *The Children's Society*.

Tomyn, A. J., & Cummins, R.A. (2011). The subjective wellbeing of high-school students: Validating the personal wellbeing index—school children. *Social Indicators Research*, 101(3), 405–418.

האוניברסיטה העברית הר הצופים, ירושלים, 9765418

טלפון: 077-5150300 | פקס: 077-5150304

www.haruv.org.il

